γραμμα-τείας.

promiſerat *ingredi* (quod ſubditur deinde) ſe velle dicat *in potentia Domini*, qua fretus id aggrediatur. Inſinuat idem Haimo per calliditates hujus vitæ, & artes, Bruno Herbipolenſis per ſcientiam ſæcularem, & eloquentiam vanam malis actibus inquinatam: præterea Lyranus. Tertiæ meminit idem Euthymius ut γραμματείαι ſint ſcribarum legis veteris ſcripturæ, atque mandata, quibus ter in anno jubebant populum ingredi in Templum Jeroſolimitanum: David autem dicat ſe poſthac non ob ſcribarum juſſa, ſed ex divina potentia illuc ingreſſurum. Quarta parum à priore differt, quam juxta hanc quoque lectionem tradit Auguſtinus, licet aliam ſequatur; qui non ſectatur litteram occidentem, ut non operibus legis, aut meritis propriis abſque gratia factis, adſcribat juſtitiam ſuam, nec de ſe præſumat, litteraturam non cognoſcere, ſed introire in potentiam Domini, per quam ſibi noverit eſſe veram juſtitiam, & facultatem legem implendi, & opera meritoria faciendi. Conſentit Ruffinus, Remigius, Beda, Bruno Carthuſianus, Hugo, Ayguanus; & de recentioribus Janſonius. Valentia verò attribuit iſta verba fidelibus tempore Antichriſti; qui non ſinent ſe decipi litterali ſolo Scripturæ ſacræ ſenſu, neque ſtudio vano aliarum ſcientiarum, quæ quæruntur ad negotiationem, & lucrum; & non ut per hanc quaſi portam introeatur *in potentias Domini*, divinaque myſteria; ad quæ intelligenda Chriſtus poſt reſurrectionem aperuit diſcipulis ſenſum *a*: ita ut hi deinde ſcripturis ipſis convincerent Judæos *b*. Eamdem attingit Hieronymus expoſitionem in Epiſtolam ad Galatas *c*. Quinta eſt aliorum de Chriſto *d*, qui annorum duodecim concivit admirationem ſui, ob prudentiam, & reſponſa *e*, & in ætate virili de eodem mirabantur, *quomodo litteras ſciret, quum non didiciſſet* f.

a Luc. ult. 45. b Act. 2.15. & ſeq. c in c. 2. d Fabri. e Luc. 2.47. f Joan. 7.15.

Idem Hugo tres alias affert morales explanationes, ortas videlicet ex ſecunda; de viro juſto, qui pertractet magiſtratum Eccleſiaſticum & politicum; quia ſcientia idonea careat, ſicut qui apud Eſaiam *g* ait. *Nolite conſtituere me Principem populi*: de litteratis, qui facilius ſeſe ſubdunt vitæ ſæculari: & de laicis aliis idiotis, qui etiam expeditius ineunt vitam æternam, præſertim ſi eas vitent litteras, quæ libitus inſerviunt. In eodem ſenſu Iſidorus *h* citat hunc locum, ut probet nihil aliud agere amorem humanæ ſcientiæ, niſi extollere laudibus hominem, & quanto majora fuerint litteraturæ ſtudia, tanto animum arrogantiæ factu inflatum majore intumeſcere jactantia. Profecto *ſcientia inflat* i, & paucorum eſt litteraturæ doctorum *annuntiare tota die juſtitiam Dei*, & ſalutem pio animi affectu, & humilitate, atque in ipſa introire adyta & cellam vinariam myſteriorum Dei. Deploravit id aliquando Auguſtinus *k* (utramque tamen poſtea doctrinæ & pietatis ac devotionis, quas ejus ubique ſpirant ſcripta, uſque ad miraculum conſecutus) quum de Antonio meminit, & aliis. De quo Antonio meminit Athanaſius *l* conviciſſe philoſophos imperitiam illius deſpicientes, quum ad miſiſſent priores litteris eſſe ſenſus, & ex his illas; cui eſſent hi incolumes, litteras non requirere. Reſpondit quoq; Arſenius Evagrio litterarum Græcarum peritiſſimo, propterea monachos Ægyptios rudes alioquin & indoctos tantis eſſe virtutibus ornatos præ aliis, quoniam alii alienis confidentes laboribus, non ita poſſint tamquam ex propriis fructum percipere; monachi, occupati in propriis laboribus, etiam fructus proprios colligant *m*. Scribit Gregorius Benedictum, deſpectis litterarum ſtudiis, receſſiſſe relicta domo, rebuſque patris cum Deo placere deſideraret, & ſanctæ converſationis habitum quærere, ſcienter neſcientem, & ſapienter indoctum. Bernardum *n* lege differentem de ſcientiæ commodis conjunctæ cum pietate. Verè Hieronymus *o*, nec ruſticum & ſimplicem ait ideo ſe ſanctum putare debere, ſi nihil noverit: nec peritum ac eloquentem, linguæ æſtimare ſanctitatem. Retulit dignum ſe reſponſum is, qui inſcientiam litterarum, quam pro munere minimè habere debuit, excuſabat, dicendo; *littera occidit*: bene caviſti ne te littera occideret, quia nullam calles. Id faceto Morus luſit epigrammate:

g cap. 3.7. h l. 3. ſent. c. 13. i Amor humanæ ſcientiæ quid agat. 1. Cor. 8.1. k 8. Con. c. 8. l De Antonio philoſophos illius imperitiam arguentes, convincente trattata. l in vita. Senſus litteris priores, & ex his ille. Cui ſenſus incolumes, literas non requirit. Cur monachi Æhyptii rudes alioquin & indocti tantis virtutibus ornati præ allis, Arſenii reſponſum. m 2. Dialo. in præfat. n ſer. 55. & 36 in Cant. o Epiſt.

Magne pater clamas, occidit littera: in ore
Hoc unum, occidit littera: ſemper habes.
Caviſti bene tu, ne te ulla occidere poſſet
Littera; nam ulla eſt littera nota tibi.

Hactenus tractatus hic locus ex ditione vulgata, quæ habet *litteraturam*: & in multis codicibus Græcis, atq; apud Euthymium, Nicephorum, & ut videtur etiam apud Baſilium, ſive Theodoretum γραμματείας; pro quo plurali numero legit in ſingulari γραμματείαν interpres Latinus. Deinceps agendum alia verſione valdè cerebri apud Latinos, & apud aliquos Græcos, quæque in emendata editione LXX. reſtituta eſt, ut nimirum legatur *quoniam*, vel *quia non cognovi negotiationes*, Græcè, πραγματείας, ſic latinè extat in duobus Pſalteriis, quæ ſoleo nominare, ideſt, in Gallicano, & Romano cui additur vetus: item apud Auguſtinum, Arnobium, Caſſiodorum, & in commentario Hieronymi, præterea in metaphraſi Apollinarii, quæ ſic habet;

Ἐμπορίης ἀδίδακτος ἐὼν καὶ ἐλεύθερος ἄτης.
Negotiationis neſcius exiſtens, & liber damno,

Citat eodem pacto Auctor operis imperfecti, *p* quamvis eum Græcè legere non licuerit, & Latinum aliqui eſſe cenſeant. Auguſtinus etiam, qui vulgatæ noſtræ verſionis meminit, eademque declarat, ut diximus, vidiſſe ſe Græcam indicat; dum docet negotiationem in Græca lingua ab *actu* dici, quaſi diceret πραγματείαν ἀπὸ τοῦ πράγματος. Utitur eadem lectione Gelaſius Papa in Epiſtola Decretali *q*. Ita lege & Ambroſius *r*, quamvis indicet legiſſe, *non introivi in negotiationem*. Puto potuiſſe vocem eamdem Hebræam reddi per *negotiationes* & eaſdem ſignificari etiam per γραμματείας; ita ut non ſit opus propterea legere πραγματείας; quo tamen modo reſtitutum eſt in emendata editione LXX. quod malè factum miror aſſerere Agellium; qui emendationi interfuit. Nam apud Hebræos ספר *ſopher*, Græcè γραμματεὺς & Latinè *ſcriba*, eſt *litterator*, *ſcriptorque litterarum*, *notarius*, *publicus ſcriba annalium*, *temporum*, *geſtorum*, *actorum publicorum*, *cenſuum ac redituum*, *& cauſarum*; idemque aliquando quod *quæſtor*; præterea, *litteratus*, *doctus*, *eruditus*, *juriſperitus*, *legis & Scripturæ interpres*, *verſatus in rebus Eccleſiaſticis*, qualis Eſdras magni nominis, ſicut juxta priorem quæſtoris notionem Saphan dictos *ſcriba Templi Domini* ſ, curans conflari pecuniam ad fabricam: nec non alius, qui dicebatur, *ſcriba princeps militum*, & *probabat tyrones* t. Græcè *ſcribens populo terræ*, γραμματεὺ; τῆς δυνάμεως, γραμματεύων τῷ λαῷ τῆς γῆς. Hebraicè המצביא *hammatibi*, *congregans exercitum*; quæ congregatio expreſſius Chaldaicè dicitur per כנש *chaneſch*. Ergo quum ſcriba hæc duo ſignificet, poſſunt etiam ספורת *ſephoreth*, ſignificare *litteraturas* ut hæ comprehendunt tùm litterarum peritiam, tùm litteras tractandis negotiis neceſſarias, & ipſa negotia, ſive negotiationes, in quibus continetur etiam computus, ac numerus, qui exactè innititur de rebus majoris momenti, & quæ ſunt nobis magis caræ, & curæ. Fateor *litteraturæ* acceptionem apud alios linguæ Latinæ auctores non aliam reperiri, quàm pro grammatica, vel litterarum, ideſt, ſcientiarum, peritia & cognitione. Græca vox γραμματείας. Suidæ eſt idem quod ἐξαρίθμησις; itaque hic accipi vult, ſed γραμματεῖον, affine nomen, *cautio eſt*, ſeu *chirographum*, *tabella*, *libellus*, *codicillus*, *ratio argumentarii*, *locus* quoque *ubi pecunia reponebatur*. Ut non ſit mirum, ſi univerſè *negotiationes* denotet, etiam ἐμπορίης, ut Apollinarius expoſuit, ideſt, *mercatura* non ſolum ſcientiam litterarum. Mercatoria quidem negotiatio, vel alterius generis non ita facere videtur ad rem, ſicut vel enumeratio, vel ſcientia, prout antea declaravimus: niſi per catachreſin animi occupationem inſupputando, aut diſcendo, *negotiationem* vocare placeat. Tamen ex *negotiationis* vocabulo captavit occaſionem Auguſtinus, & alii, digrediendi in ejuſdem pericula: licet ipſam per ſe non damnent, ſicut nec artes, & alia opificia, & divitias, ſed abuſum, quem etiam Chriſtus, quum ejectis ementibus, & vendentibus de Templo vetuit id fieri domum negotiationis *u*. Et ludit idem Auguſtinus in etymo Græci vocabuli πραγματείας, ab opere: & Latini,

p Hom. 38. in Matth. Πραγματεία. q cap. 17. r 3. Offic. c. 6. ſ 4. Reg. 22. 3. & ſeq. t Jer. 52.25. Literatura quid vocetur. Γραμματεῖον. πραγματεία. u Joan. 2.16. Γραμματεία.

tini, *negotii*; quod neget otium; myſticèque interpretetur hæc neſcire, qui ſibi metipſi non attribuit meritum bonorum operum ſed Deo. Quum autem Caſſiodorus negotiationem definit, quæ poſſunt vilius comparari, charius velle diſtrahere, & indicat ejici talem à Chriſto; & auctor *b* operis imperfecti ſcribit, quicumque rem comparat, ut integram, & immutatam vendendo lucretur; eſſe mercatorem, qui de templo Dei ejicitur *c*; B. Thomas reſpondet loqui iſtos de illo, qui ultimum finem in lucro conſtituat; idque præcipuè videri, quando rem non immutatam charius vendit: tamen lucrum intendi poſſe licitè propter alium finem neceſſarium, & honeſtum. Caſſiodorus quidem apertè approbat uſum negotiationis tùm exemplo Paphnutii, qui negotiatori comparatus eſt (adde parabolas Chriſti *d*, & quod traditur dixiſſe, ut eſſemus boni trapezitæ) tùm quod teſtatur inventos ſuo tempore in Eccleſia tractantes mercimonia, qui ſumma fide pollerent. Negotiatores ejecti ſunt à Chriſto, quia irreligioſè tractabant locum ſacrum. Et in genere verum eſt quod ait Auguſtinus, hominum non rerum peccata eſſe. Propter circumſtantiam quoque perſonarum, quas non decet exercere mercaturam, Gelaſius *e* uſurpans hunc locum, & alium Pauli *f*, *ne militans Deo*, *implicet ſe negotiis ſæcularibus*, reprehendit Clericos negotiantes. Poſtremo cavendum cuivis negotianti, ne *in multitudine negotiationis repleantur interiora ejus iniquitate* g, quoniam *difficile exuitur negotians à negligentia*, *& non juſtificabitur caupo à peccatis labiorum* h; & is, cujus *in multis ſunt actus*, & ſic ſit *dives non eſt immunis à delicto* i. Ita debemus quoque Ambroſium *k* intelligere; quum ſcribit ſanctum (Davidem) in negotiationem introiſſe ſe negare, quia pretiorum captare incrementa non ſimplicitatis, ſed verſutiæ eſt. Uſos Chriſtianos commerciis gentilium, Tertullianus *l* docet: quamvis conquerentur de eorum ſterilitate lenones, ſicarii, venerarii, magi, arioli, aruſpices, mathematici, & alii, quibus, inquit, infructuoſos eſſe magnus fructus eſt. Leo *m* autem ſcribit quod qualitas lucri negotiantem excuſat, aut arguit, quia eſt & honeſtus quæſtus, & turpis. Subdit vero quod pœnitenti utilius eſt etiam diſpendia pati, quàm periculis negotiationis obſtringi, quia difficile eſt inter ementis & vendentis commercium non intervenire peccatum. Subtiliter diſputat Grevæus *n* de triplici negotiatione laicorum, clericorum, mercatorum: ſimul de litteratura, ubi quum explicat non cognoſcere, qui ex his tamquam ex uxore, fructum temporalem non requirit, profecto per accomodationem loquitur, & *cognoſcendi* uſurpat verbum.

Negotium, quod neget otium. b Homil. 38. in Mat. b. Negotiationis definitio uſus. c 2. 2. q. 12. 4. ad 1. d Matt. 25. e Ep. decr. c. 16. & eſt in Decret. d. 88. c. & conſeq. Clerici negotiantes reprehendendi. f 2. Tim. 2.4. g Ez. 28.16. h Ec. 26.23. i in c. 11.10. k 3. Off. c. 6. commercia Chriſti anorum cū Gentilibus. l Apolog. c. 37. m Epiſt. 92. c. 10. ad Ruſticum Narb. Epiſcopum. Qualitas lucri negotiantem excuſat aut arguit. Inter commercium ementis & vendentis difficile non intervenire peccatum. n Ser. 148. in Pſalm.

Verſ. 16.] Introibo in potentias Domini, Domine memorabor juſtitiæ tuæ ſolius.

Senſus loci.

DICTIONES primas quatuor multi quidem conjungunt cum fine præcedentis verſus: ſed Hebræus textus, quem hac in parte ſectatur editio vulgata Biblica & Auguſtinus hinc ordiuntur verſum novum. Cujus diſtinctionis Euthymius quoque meminit. Poſteriore modo aſſerit David abſolutè ſe *introire* velle *in potentias Domini*, ac meminiſſe juſtitiæ ipſius ſolius. Priore autem dat rationem cur *introire* decreverit *in potentias Domini*, ac memor eſſe juſtitiæ ipſius ſolius: quia ſcilicet non cognovit litteraturam. De priore nexu dictum antea ſatis, & quo pacto videatur ignoratio litteraturæ in cauſa eſſe, ut quis tota die incumbat in prædicationem juſtitiæ ac ſalutaris divini, ſive litteratura numerum, ſive ſcientiam, ſive etiam negotiationem ſignificet. Utrovis modo *introire in potentias Domini*, dum pollicetur David, intelligit fortia, & egregia Dei facinora potentiam illius excellentius teſtantia aggredi fando velle, ut laudibus celebret: tùm etiam commemorare inſignem juſtitiam, fidelitatem, & clementiam in promiſſis præſtandis, in ſe de hoſtibus vindicando ac liberando: item præ ſe ferre, palamque profiteri, nullo ſuo id merito factum, ſed benigniſſima omnipotentia DEI: deinde ſoluti ſeipſum in ſummo diſcrimine, proponendo ante mentis oculos, quanta ſoleat Deus benignitate atque potentia opitulari ſperantibus in eum: & quia id jam prius multoties ſit expertus, tandem implorare potentis auxilium Dei: ut quod expers ac rudis ſcientiarum non poteſt, valeat utcumque pro dignitate prædicare laudes Dei. Euthymius innuit eſſe introire in Templum Jeroſolymitanum, ubi laudatur Deus jugiter, & potentia ipſius ibi poſt evaſum periculum commemoret, & commendet ſolam juſtitiam Dei, qua ſolus de hoſtibus vindictam ſumſerit.

Myſticè *introit in potentias Domini*, qui nihil ſibi, ſed illi tribuit, & memor eſt juſtitiæ ſolius ejuſdem, qui quam ipſe habet, eidem acceptam fert. Sic Auguſtinus, & alii. Quo ſpectat, ut ſe ab infirmitate legis tranſitum facturum dicat ad efficaciam Evangelii. Id iidem innuunt, nec non in Epiſtolam ad Galatas *o*, Hieronymus, quod quoque prius monui. Caſſiodorus habens reſpectum ad verſionem, in qua eſt vox *negotiationum*, ait, *Introire in potentias Domini*, qui talibus artibus ditari, ac potens fieri non quærit, ſed hoc unum curat, ut ad cœleſtia regna perveniat, & quum juſtus judex feret ſententiam, introit in gaudium Domini ſui. Favet Bernardus *p* opponens potentias iſtas infirmitatibus, quibus penitus exuuntur beati, nihil niſi juſta, & juſtitiam cogitantes, toti ebrii, ac transformati in Deum, & unus Spiritus facti cum ipſo. Quidam *q*: *introitum in potentias Domini* de cœleſti quoque accipientes beatitudine, per *potentias* unum ex ordinibus Angelorum, quæ vocantur poteſtates interpretantur, aut omnes etiam Angelos qui ſunt potentes virtute, & miniſtri, inſtrumentaque potentiæ Dei, & mirabilium operum; quæ potenter exercet.

Myſtica interpretatio. o in c. 2. p Serm. 3. in pſal. Qui habitat & Ep. 11. q Dion. to. 1. p. 3. ſerm. poſt Domin. 4. Quadr. n. 7. & tom. 2. p. 2. conc. 3. in comm. S. mulier.

Introibo in potentias Domini.) Hieronymus, *ingrediar in fortitudine Domini*: & alibi *r*, *in fortitudinem*. Sed recitat Trevetus hoc loco, *ingrediar fortitudines*, eſtque Hebræum nomen pluralis numeri cum præpoſitione בגבורות *biguuroth*, quod mutato puncto poſſet eſſe ſingularis גבורת *geuurath*. Græcè legitur numero unius, ἐν δυναστείᾳ, & legit Auguſtinus, *in potentiam*. Pſalmo 68. *ſ* ad ea verba, *non intrent in juſtitiam tuam*, egimus de hac formula, quid importet *intrare in juſtitiam*, *in gaudium*, & ſimilia. Poteſt ſignificare aggredi, narrare fortia Dei facta, adjicere animum ad Dei contemplandam in ſuis juvandis potentiam: incedere ac progredi fretum Dei potentia in expeditione bellica, vel alia contra, perſecutores: perſtare in firmo propoſito, ſtatuque perpetuo, & non deficere, aut retrocedere, aut ſe alienare à Deo, quantavis ingruant mala, quia ſatis habet ille potentiæ, ut ab omnibus liberet: totum ſe committere, ac permittere potentiæ Dei, ut faciant quidquid collibuerit, *humiliare ſe ſub potenti manu Dei*, *t* introſpicere quid ſibi velint mirabilia opera Domini, & ipſam quaſi medullam illorum penetrare, quod non faciebant rudiores Hebræi circa prodigia edita à Deo, adverſus quaſlibet objectiones infidelium, & hæreticorum, & malorum Chriſtianorum, Dei opponere potentiam, ut quamvis expers litteraturæ, ſcientiæque, reſpondere ac ſatisfacere non poſſis, ſatis ſibi ſcire omnia Deum poſſe: ut tota ratio facti potentia ſit facientis: neque admodum cures ignorantiam litteraturæ, ſed profitearis etiam libenter *te ſtultiſſimum virorum*: & quod *ſapientia hominum non eſt tecum*, *nec didiciſti ſapientiam*, *& non noviſti ſcientiam Sanctorum* u, ideſt, Beatorum. *Potentias* pro Ordine Angelorum, qui Poteſtates dicuntur, non reperio, nec dicuntur, δυναστείαι ſed ἐξουσίαι.

r in c. 2. Ep. ad Gal. ſ verſ. 28. t Pet. 5.6. u Prov. 30. 2.3.

Domine memorabor juſtitiæ tuæ ſolius.) Primum nomen jungit Hieronymus & alii priori membro, *introibo*, ſeu *ingrediar in potentias Domini Dei*, perinde eſt quovis legas modo. Senſus eſt, ut ſe affirmet nolle huc illuc animo vagari, velutique per varias errare fiducias, & circumſpicere unde colligat auxilium, ubi ſpem locet, velle in uno Deo figere ſenſus, & cogitationes omnes, illa niti juſtitia Dei, quam ſe pronuntiaturum perpetuo profeſſus eſt, nimirum aut benignitate, quam interdum juſtitia ſignificat, aut in præſtandis promiſſis fidelitate. Cajetanus juſtitiam intelligit, quam Deus exercuerit in primos parentes, primum homicidam, in diluvio, &c. quæ ſe David jugiter commemorare velle ait, unà cum potentiis Domini, hoc eſt, rebus à Deo potenter geſtis, tùm creando, tùm adverſus hoſtes Hebræorum Ægyptios, Amorrhæos, & alios. Quæri poteſt; quomodo *ingrediatur* quis *in potentias Domini* & *memoretur* tamen *juſtitiæ ejuſdem ſolius*. Reſpondeo: *ſi ingredi in potentias* ſit de illis cogitare, ac non potius

Senſus loci. Quomodo ingrediatur quis in potentias Domini, & non moretur juſtitiæ eadem ſola

tius in caſſeſe veluti projicere, ut inde vires colligas, A cogitatio illa eo tandem intelligetur ſpectare, ut juſtitiæ divinæ potiſſima ratio habeatur, quatenus Deus potentiæ ſuæ opera refert ad juſtitiam illis modis ſumtam, quos diximus, & prout qui hic loquitur, opponit merita ſua, quæ nulla in ſe per ſe agnoſcit eſſe, divinæ juſtitiæ, quam potenter & ex beneplacito gratiæ dignatus eſt exercere. Hac ratione vel reliqua includit attributa Dei attributum juſtitiæ, vel de hoc præſertim fit expreſſa mentio, propter allatam cauſſam. Ubi etiam Hæreticos cave, ſolam ita juſtitiam Dei agnoſcentes, ut nullam nobis veram concedant. *Nemo vos ſeducat*, ait Joannes *a*, *qui facit juſtitiam juſtus eſt, ſicut & ille juſtus eſt*. David quoq; noſter ſuammet juſtitiam proponit Deo ut hic retribuat *ſecundum ipſam* b. Eadem juſtitia, quæ revera noſtra eſt, dicitur Dei ſolius, quia ratione primæ vocationis, & auxilii, ſolus eſt Deus operans id in nobis ſine nobis; & ipſum habitum gratiæ producit ſolus etiam in adulto: licèt non abſque diſpoſitione, quæ ipſa ſecundum auxilium gratiæ prævenientis à ſolo Deo eſt. Quamvis hic locus non de hac gratia, ſive juſtitia B neceſſario intelligi debeat, & etiamſi intelligeretur, qui meminiſſe vult juſtitiæ, ut ſolius Dei eſt, non negat juſtitiam ſuam, quæ à Deo eſt. In Pſalterio Romano ab his verbis verſus incipit, & longe protenditur uſq; ad, *donec annuntiem*, &c. in Gallicano idem eſt principium, ſed ibi deſinit, *à juventute mea*. Quæ diſtinctio gignit ſenſus diverſos, in quibus non immorabor. Moneo quoque videri mendoſam lectionem apud Auctorem operis imperfecti, *memorabor juſtitiæ tuæ ſolius*. Repugnat omnino adjectivum μόνε & לבדך *levaddecha*,

a 1. Epiſt.
b Pſ. 17.
Juſtitia noſtra, ut dicitur Dei ſolius.

Verſ. 17.) Deus docuiſti me à juventute mea: & uſque nunc pronuntiabo mirabilia tua.

Verſ. 18.) Et uſque in ſenectam & ſenium: Deus ne derelinquas me,

Donec annuntiem brachium tuum generationi omni, quæ ventura eſt.

Potentiam tuam,

Senſus loci.

QUIA ingenuè faſſus erat, ſe non *cognoviſſe litteraturam*, ſive numeri, ut per illam æſtimare, & aliquo pacto comprehendere, per iſtum poſſet supputare, ac percenſendo numerare infinitam multitudinem & divinarum perfectionum, & beneficiorum, quæ accepiſſet à Deo, ac proinde conſtitutum ſibi fuiſſe inhærere in contemplatione potentiæ, atque juſtitiæ Dei: nunc ait pro doctoribus hominibus aut libris, uſum ſe Deo ipſo doctore, jam inde ab ineunte ætate, nempe per experientiam dictæ potentiæ ipſius, juſtitiæque & per indiſtinctum divinum, quo perſpiceret quæ à Deo donarentur ſibi. Quapropter, ut ſe hujus ipſius veluti novi ad priora beneficii, ſine quo fruſtra viderentur eſſe, memorem declarat & gratum, promittit ſe, quod nec facere hactenus omiſerit, palam ſemperque, quoad vita ſuppetet, uſque etiam ad extremam ſenectutem in D canos, prædicaturum opera illius admiratione digniſſima, quantaque fecerit animæ ſuæ, ad miraculum ac ſtuporem etiam adverſariorum. Sed quoniam ſatis agnoſcit, nec hoc ſibi præſtare fas eſſe, ſine ejuſdem benefactoris ſui Dei auxilio efflagitat ne ſe deſerat, ac tum quidem ſi contingat ad ætatem illam pervenire graviorem, debilioremque: idque ut poſteris teſtificari vim ac robur brachii, ſeu potentiæ Dei, poſſit; quia ſe toties, tamque mirabiliter à ſummis periculis liberaverit, ut valeat ad exemplum & doctrinam aliorum. Multis modis hæc eadem ſumuntur myſticè, qui melius in particulari explanatione attingentur.

Deus docuiſti me à juventute mea.) Hieronymus, *ab adoleſcentia mea*, lege jam dicto verſo 5. ubi eſt eadem Hebræa vox בעורים *nebhurim*, & Græca νεότης. In Pſalterio Gallicano, *Deus qui docuiſti me*, in bibliis Complutenſibus & Regiis, *Deus meus, qui*, ſed Græcè ibidem, & apud Euthymium, ac Nicephorum, ὁ θεός μου ἃ ἐδίδαξάς με. *Deus meus quæ docuiſti me*. Videtur eo modo legiſſe Apollinarius, aliquid ſupplendo.

ἐξ ἥβης μ' ἐδίδαξας ἅπερ θέμις ἄφθιτε ποιμήν.
Ab adoleſcentia docuiſti me, quæ fas immortalis paſtor.

In emendatis bibliis Græcis, ἐδίδαξάς με ὁ θεός. *Docuiſti me Deus.* Aquila θεὲ ἐδίδαξάς με. Rectè monet Hieronymus c: pronomen: *meus*, eſſe ſuperfluum: & Hebraicè eſt אלהים *elochim*, abſolutè, ſine affixo, & quidem ante verbum cum affixo למדתני *limadthani*. Duo illi Græci notant hic hyperbaton, & ſic evolvunt, *Deus meus annuntiabo mirabilia tua, quæ docuiſti me à juventute mea, & uſque nunc*. Placet etiam Janſenio, non autem quod alii explanant, ſumendo pro præterito futurum. *Docuiſti me à juventute mea, & ideo uſque in hoc tempus ſemper pronuntiavi mirabilia tua.* David edoctum ſe divinitus profitetur, tùm in hiſtoria Regum *d*, tùm in pſalmo 50. *e*. Non eſt repetenda ætatum diſtinctio vel noſtrarum, vel myſtico ſenſu hominum ante legem & deinceps, quam hìc adhuc Græci innuunt, & Auctor operis imperfecti *f*, vel Eccleſiæ in B juventute, ut ait Gloſſa, quæ eſt Caſſiodori & Auguſtini, aliorumque, ſub martyribus nunc quando proficit: in ſenecta, quum incipiet frigeſcere charitas, undique tempora decreſcent; in ſenio, tempore Antichriſti: vel cujuſvis fidelis, ut idem Auguſtinus, Caſſiodorus, Ruffinus, alii docent, qui doceatur à juventute per fidem, tùm etiam poſtea uſque ad extremum vitæ vel ætatis juvetur auxilio gratiæ. Auctoris quem modo nominavi, non poſſum quin hoc loco rurſum ponam ſententiam dum explicat illud cujuſdam reſponſum *g*, *hæc omnia ſervavi à juventute mea*. Juventus ejus, inquit, fuit à tempore Moſis, uſque ad Reges: Virilitas ex tempore Regum ejus uſque ad tranſmigrationem Babylonis: Senectus à tranſmigratione Babylonis uſque ad Chriſtum, quando & mortuus eſt populus ille, propriam interficiens vitam. Tum ſubdit de iſtis ætatibus loqui nunc populum per Prophetam; & ita citat (*Domine memorabor juſtitiæ tuæ ſolus*, vitioſè *ſolus*, pro *ſolius*, ut antea monui) *Domine, quam docuiſti me ex juventute mea*, ideſt, ex tempore Moſis, quando legem ad eru-C ditionem ſuam accepit, *& uſque nunc pronuntiabo mirabilia tua*, quod eſt in tempore Regum, & uſque ad ſenectam & ſenium. *Deus ne derelinquas me, donec annuntiem brachium tuum generationi omni, quæ ventura eſt*: quod factum eſt in tempore Chriſti; quando qui digni fuerunt ex eis credere in Chriſtum, brachium Domini annuntiaverunt omni generationi gentium poſtmodum credentium in Chriſtum. Videtur hìc Auctor doctrinæ materiam interpretari juſtitiæ, de qua proximè mentio præceſſerat, eamque ſub lege quam tradidit Deus Moſi, fuiſſe comprehenſam. Eamdem juſtitiam indicant illa ex Apoll. prius citata ἅ θέμις, *quæ fas*: & Auguſtinus quod *memorari juſtitiæ ſolius* debeamus conſiderando non redditam debitam pœnam, ſed gloriam. Sed Græci quæ doctum ſe dicit à Deo, volunt eſſe mirabilia, quæ hìc exprimuntur: & poſſumus interpretari *mirabilia*, tùm in liberando populo, tùm in lege danda, & eodem deducendo per deſertum, præter alia in prioribus operibus creationis, diluvii, conflagrationis Pentapolitanæ, & aliis, nec non quæ vocantur *mirabilia* D de lege conſideranda *h*. Hoc præſefert lectio Græca, de qua memini; ὁ θεός μου ἃ ἐδίδαξάς με ἐκ νεότητός μου, καὶ μέχρι τούτου ἀπαγγελῶ τὰ θαυμάσιά σου. *Deus meus quæ docuiſti me à juventute mea, & uſque nunc pronuntiabo mirabilia tua*; illa ſcilicet quæ docuiſti me. Modus docendi à Caſſiodoro fuiſſe dicitur, aut per libros, aut per infuſam fidem, Hugo etiam, per flagella, ut doceri pueri ſolent. Non poteſt quis ſuper omnes docentes extrinſecus, intus etiam doceri, niſi ſit θεοδίδακτος *docibilis Dei quærat* i, *& mandata Dei quærat* k ad faciendum ea. Opportunè idem Hugo illos reprehendit, quorum non unus *magiſter* Chriſtus *l*, *à juventute*, ſed vel Juſtinus, vel Galenus, vel Ariſtoteles. Accommodare ſententiam poſſumus ad eos, qui penè à puero receperunt imbui cognitione rerum divinarum, cujuſmodi fuit Origenes: vel qui, ex quo complexi ſunt Chriſtianam religionem, in ea mirabiliter docti fere confeſtim evaſerunt; quales, Cyprianus, Ambroſius, quod multo magis affirmari poteſt de rudiore prima Eccleſia per Spiritum S. viſibiliter communicatum, qui deinceps docet, ſuggeritque

c epiſt. 135.
d lib. 2. 23. & 3. 4.
e verſ. 8.
f Homil. 33. in Matth.
g Matt. 19. 20.
h pſ. 118. 18.
i Eſa. 54. 13. Joan. 6. 54.
k pſ. 118. 110.
l Matth. 23. 10.
Quorum non unus magiſter Chriſtus à juventute, ſed Ariſtoteles aut alius, eorum reprehenſio. Sententiæ accommodatio.

ritque

ritque eidem Eccleſiæ omnia neceſſaria tum in dogmatibus, tum in moribus communibus.

Et uſque nunc.) Vel *quæ docuiſti me à juventute mea, & uſque nunc*, jam inde ad hoc uſque tempus *pronuntiabo*, nimirum *mirabilia tua*; vel *uſque nunc à juventute mea*, quæ docuiſti, & ſimul pronuntiavi, pronuntiabo etiam in futurum, eadem nempe *mirabilia tua*, vel *quæ docuiſti me à juventute mea*, & quæ inde *uſque nunc mirabilia tua* præceſſerunt, ac perdurarunt, illa *pronuntiabo*. Quodlibet elige, dummodo percipias in hac oratione (*uſque nunc pronuntiabo*) neceſſario quidpiam ſuppleri, quia verbum futuri temporis jungitur adverbio temporis præteriti. Quare aut, *uſque nunc*, necti debet cum verbo præterito, docuiſti, ideſt, quæ docuiſti uſque nunc illa *pronuntiabo*, videlicet *mirabilia tua*; aut ſub audiri, ſicut uſq; nunc pronuntiavi, pronuntiabo quoque deinceps. Nulla autem ratione admitto ut in verſione Latina futuri temporis, *pronuntiabo*, ſumamus pro præterito, *pronuntiavi*, quidquid ſit de Hebræo verbo, quod in altero expreſſum, accipi poſſit, debeatve pro alio. Nam quum interpres Latinus alte- B rum definitè ponit, non facit poteſtatem, ut pro altero accipiamus. Apollinarium audi ἐξ ἥβης μ' ἐδίδαξας ἅπερ θέμις ἄφθιτε ποιμήν, τοὔνεκα θέσκελα ἔργα, καὶ ἐς τόδε σεῖο βοήσω. *Ab adoleſcentia me docuiſti, quæ fas, immortalis paſtor: Itaque divina opera & huc uſque tua proclamabo.* Refert illud ἐς τόδε *huc uſque*, ad opera illud uſque tempus facta. Facilior expoſitio Euthymii & Nicephori quam retuli, propter quam puto aliquem ad textum juxta unam editionem, quam etiam recitavi, adjunxiſſe pronomen *a*: *Deus, quæ docuiſti me à juventute mea, & uſque nunc mirabilia tua, pronuntiabo*. Et clarius, *Deus pronuntiabo mirabilia tua ea quæ docuiſti me à juventute mea, & uſque nunc*. Ubi obſervandum quoque quod (*nunc*) includit præſens tempus, non excludit futurum, & ſignificatur quod uſque ad præſens tempus docuerit Deus, non quod in poſterum non eſſet docturus. Nec ſatis aptam cenſeo ſententiam. Ayguani, ut *uſque nunc*, ſignificet quamdiu durat hæc vita, & promittat David ſe quoad vivat, mirabilia Dei pronuntiaturum. Nam particula *uſque* reſtringit potius præteritum, quam C innuat limitationem futuri.

Pronuntiabo mirabilia tua.) Hieronymus, & Auguſtinus, *Annuntiabo*, illa quæ docuiſti me à juventute mea; & uſque nunc, ſunt verò mirabilia. Vel, quia docuiſti me à juventute mea uſque nunc, ideò pronuntiabo mirabilia tua. Pro *mirabilibus* vertunt alii, *ſeparata*, vel *abſcondita*, vel *miracula*. *Mirabilia* quæ intelligat, dixi. Horum ſibi narrationem David crebro proponit *a*, & ad eamdem alios invitat *b*, ac ipſamet opera ut *confiteantur Domino* c, & narranda prædicit *d*, & ſcribit Sapiens *e*: *nonne Dominus fecit Sanctos enarrare omnia mirabilia ſua, quæ* &c. Mirabilia opera naturæ, ſed multo magis quæ ſunt in ordine gratiæ, eaq; quæ pertinent ad juſtificationem, quam egregiè hoc loco præfert Auguſt. excitationi à mortuis. Hilar. *f* de divina Joannis loquens doctrina, quæ in exordio Evangelii eluceſcit, quærite, ait, & intelligite, circumſpicite utrum mirabilius fuerit mortuum excitaſſe, an imperito piſcatori, ut ipſe eum vocat, egenti, ignoto, indocto manibus ſito occupatis veſte ruvida, veſtib. limo obli- D tis, quiq; totus erat è navi) ſcientia doctrinæ iſtius intimaſſe? Mirabilia Caſſiodor. ait fuiſſe ut doceretur indoctus, ut ex perfido fieret devotus, ut ex peccatore juſtiſſimus. Ruffinus, ut Creator fieret creatura, Deus humanam naturam ſuſpiceret, ſanguine ſuo perditum hominem redimeret, de morte ad vitam, de mundo ad gloriam reduceret.

a pſ. 9. 2. pſ. 25. 9. pſalm. 74. 2.
b pſ. 104. 2. 3.
c pſ. 106. 8. 15. 21. 31.
Mirabilia opera naturæ ſed multo magis quæ ſunt in ordine gratiæ.
d pſa. 144. 5.
e Eccl. 42. 17.
f de Trin.
Opera gratia mirabilia ſuper omnes.

Et uſque in ſenectam & ſenium ne derelinquas me.) Hieron. *inſuper & uſque in ſenectutem; & canos*. Alii, *quin & uſque ad ſenium, & canitiem*, vel, *in ſenio*, ſeu *ſenectute, & ætate decrepita*. Duplex ſenſus, aut quod eum docuerit Deus uſque ad hanc ſupremam ætatem, quo pacto ſeparatim peteret non derelinqui, aut ut eodem contextu oret in dicta ætate non deſeri: ſicut nec eo uſque deſtitutum ſe ſit expertus à docente ipſum Deo, ſic enim etiam verſu 9. oraverat, *non projici in tempore ſenectutis, nec derelinqui quum deficeret*, illo nimirum tempore, *virtus ſua*, & quidem (quod ſequitur) donec *annuntiaret brachium ejus generationi omni quæ ventura eſt*, &c. Myſticè de Eccleſia ſecundum quaſdam ætates ſuas, A ante diximus ex Auguſtino, & aliis. Quod attinet ad *ſenectam & ſenium*, notat Caſſiodor. poſt Auguſt. duo nomina eſſe apud Græcos diverſa, *ſenectam* gravitatem vocare, *ſenium* ætatem finitimam, ſed quia Latinitas hæc duo diſſonantia ſibi non habet, ætates hìc duas quaſi ſimili nomine nuncupatas, ideſt, ſenectæ, & ſenii. Nam πρεσβύτης ait Auguſt. dicitur *gravis* (unde apud nos *Preſbyter*, & γέρων *ſenex*. Hoc loco abſtracta nomina ſunt γῆρας, καὶ πρεσβεῖον, ordine inverſo ab eo, quem Auguſtin. & Caſſiod. declaraverunt, indicantas majorem ac poſteriorem ætatem eſſe ſenii, & minorem, quæ priore voce Græca dicitur, ideſt γῆρας, plus eſſe quam πρεσβεῖον, ut revera eſt. Apollinarius pro abſtractis iſtis nominibus, alia poſuit concreta: μή μ' ἀπογηράσκοντα, μάκαρ, πολιόντα μεθῇς, *ne me ſeneſcentem, beate, canumque deſerat*. Sæpius quidem ex canitie judicium ferimus de grandiore ætate, ut proinde qui ex Hebræo vertunt, non ſolum Apollin. loco ſecundo canitiemque, poſuerint. Ac contingit etiam interdum præmatura nonnulis canities, ut eſt teſtis Horatius *g*, de nonnullis ab ipſa B quoq; pueritia in Albania Plinius *h*, nec non ex aliquo morbo, de aliis Ariſtoteles *i*, quibus tamen quum recuperata valetudine defluerent cani, & renaſcerentur nigri. Senectutis initium univerſæ capi ſolet ab anno 50. vel 56. vel ad ſummum à 60. quia circa hæc ſpatia corporis vires incipiant minui naturalis calor hebeſcere, homo ſenſim deficere: quod idcirco tempus παρακμαστικὸν appellant *k*. Extremam ſenectutem, ſeniumque ſunt qui 70. definiant anno, idque confirment, verbis pſal. 89. *l*. *Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni, &c.* Alii aliter, & quidem uſque ad 100. annum. Nominatur à Seneca *m* ſenectutis quidam ſtatus non fractæ, ſed laxæ, devexæ, non præcipitis, & quæ intra maturitatis clauſtra continetur, ac ſenſuum inſtrumentis, quibus ratio munitur non deteritur. Galenus *n* diſtinguit ſchectum ὠμογερόντων cruda viridique adhuc præditorum, ſive δυναμένων ἔτι πράττειν τὰ πολιτικά, *qui valet adhuc obire civilia negotia*, deinde τῶν μέσην ἡλικίαν ἐχόντων τοῦ γήρως, *qui medium ætatem habent ſenectutis*: poſtremo, τῶν κατ' αὐτὴν ἡλικίαν αὐτῶν πεμπτήλων, & quaſi dicas, πεμ- C πτέων, *qui ſecundum hanc ætatem prope ſunt, ut in funebrem pompam mittantur*: quos Latini dicebant *Capulares ſenes*, hoc eſt, morti adeo propinquos ut mox capulo, ſeu feretro ſint efferendi, & Græci etiam τυμβογέροντας, aut etiam *profunda, extrema, decrepita ætate*, καθυφήρους καὶ ἐσχατογήρως. In Eccleſiaſtico *o*, *minoratus vir viribus, & defectus ætate*. Græcè dicitur ἐλαττούμενος ἰσχύϊ, & ἐσχατογήρως. Ibidem *p* qui Latinè ſeniores, vocantur, ἐσχατόγηροι. Apud Hebræos plus cenſetur quæ hìc poſteriore ponitur loco שיבה *ſevah*, quam זקנה *zickunah*, & Doctores in Miſnah ſenectutem ſtatuunt ad annos 60. canitiem ad 70. ſic Samuel dicebat de ſe *q*, *ego ſenui, & incanui* זקנתי ושבתי *zacanthi veſavthi*: & apud Job *r*, *& ſenes, & antiqui ſcient in nobis, multo vetuſtiores, quàm patres tui*. Hebraicèque Grecèque in ſingulari גם שב גם ישיש בנו כביר מאביך ימים *gam ſau, gam jaſis banu cabbir meavicha jamim*. Latinè *ſenecta*, ſeu *ſenectus*, & *ſenium*, videntur ſynonima, & ſi qua diſtinctio eſt, plus eſſe ſenium, quam ſenectam indicat hujus loci oratio, in quo poſtponitur ſenium. Et nihi- D lominus Ayguanus oppoſitum docet, definiens ex neſcio quo auctore libri Catholicon, infantiam ad 7. annum pueritiam ad 13. adoleſcentiam ad 27. juventutem uſque ad 50. ſenium uſque ad 70. ſenectutem nullo certo annorum numero concluſam. Quas ætates applicat myſticè ad ætates Adæ uſque ad Noë, à Noë ad Abraham, ab Abraham ad David, a David ad tranſmigrationem Babylonis, ab hac Chriſtum, à Chriſto ad mundi finem. Septem ætates enumerant Grevæus *ſ*, eaſque demonſtrat ſpiritualiter, tùm in Chriſto, tùm in unoquoque noſtrum.

Deus ne derelinquas me.) Auguſtinus, *Domine*, Hebraicè futurum eſt, quod poni pro imperativo ſolet, ſed pro futuro prædictio intelligi poſſet: & de promiſſione Chriſti; quod cum Eccleſia ſua futuras eſſet *uſq; ad conſummationem ſæculi* t.

Donec annuntiem.) Eadem verba אגיד *aggbid* ἀπαγγελῶ ſunt hìc quæ verſu 17. ubi erat, *pronuntiabo*. Particula, *donec*, includit, non excludit, ideſt, vult Propheta non deſeri uſque ad illud tempus, non tamen tantum uſque ad illud: ſic ſæpenumero ſumi adverbium hoc, & ſimilia,

Senecta & ſenium diverſa apud Græcos nomina.
Πρεσβύτης
g l. 1. Ep. 20.
Præmatura nonnullorũ canities.
h lib. 7. ca. 2.
i 3. de hiſto. anim. cap. 11.
Senectutis initium ab anno 50. 56. vel 60.
Extrema ſenectus 70. anno.
k Gale. 15. de ſanit. tuenda cap. 7.
l verſic. 10.
m Epi. 12. & 26.
Senectutis diſtinctio ex Galeno.
n 5. de ſanitate tuenda cap. 12.
o cap. 41. 3.
p cap. 41. 9.
q 1 Reg. 12. 2.
r c. 15. 10.
Senecta, ſenectus, ſenium ſynonima.
Senium plus quam ſenecta, & è contra.
ætatis definitiones.
ſ Serm. 47.
t Matt. ult.
Particulæ donec, & ſimiliũ ſumptio.

docet Hieron. contra Helvidium, ut oſtendat ex eo quod ſcribit Matthæus *a*, *antequam convenirent Maria, & Joſeph, inventam Mariam habere in utero de Spiritu S.* dicere enim quod adhuc tunc factum non fuerit, non innuere id quod adhuc factum non erat, poſtea factum eſſe, ut ſcilicet convenirent: ſunt ejuſdem generis alia exempla ſimilia, ut, *ſede* b *à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum*: &, *vobiſcum* c *ſum uſque ad conſummationem ſæculi*. Significant præterea iſtiuſmodi adverbia ſolam conſecutionem. Atque ita hoc loco dicere David voluit, ſi ipſum Deus non derelinquat, conſecuturum, ut annuntiet omnibus poſteris potentiam Dei, &c. & *donec*, poſt idem valere quod uſque adeo. Lege quæ dicta ſunt ad illud ex Pſalm. 56. d. *Donec tranſeat iniquitas*. Ergo David vel jam ſenex, vel penè decrepitus, quia fractus multis laboribus, poſtulat non deleri à Deo, ut etiam eo ipſo tempore laudibus ejus vacare poſſit: vel ſi nondum quum hæc ſcriberet, ſenex erat, ut ſi contingeret perveniret ad eam ætatem, nec tunc negaretur auxilium divinum, ut ſimiliter laudes Dei mandare ſcriptis, poſſet ad poſteritatis utilitatem. De Davidis vero ſenectute dixi ad ea verba Pſ. 36. e *junior fui, etenim ſenui*.

a c. 1. 18.
b pſ. 109. 1.
c Matt. ult.
d verſic. 2.
e verſic. 25.

Brachium pro potentia.

Brachium tuum.) *Brachium*, idem eſſe quod potentiam puto, quæ mox ſubditur, ut etiam non ſemel prius oſtenſum eſt. Hugo myſticè accipit pro amore, quo nos Deus veluti amplexator, *f* fovendo multis beneficiis; vel pro Incarnatione, de qua Eſaias g, *& brachium Domini cui revelatum eſt?* vel pro Spiritu S. qui eſt quaſi complexatio, & amor perſonarum, à quibus procedit; ita ut deſignet Patrem potentia, juſtitia Filium. Rejicit Hieron. *h* lectionem, quæ hic repetebat præcedentia illa verba; *& uſque nunc pronuntiabo mirabilia tua.*

f cap. 2. 6.
g cap. 53.
h Epiſt. 145.

Generation omni, quæ ventura eſt.) Hieron. *generationi cunctiſque qui venturi ſunt*. Alii, *generationi, omni qui venturus eſt*, vel *poſteritati, & omni, qui naſciturus eſt*, vel *meæ ætatis hominibus, & univerſæ poſteritati*, vel, *generationi cuicumque venturo*, vel, *generationi, omni qui veniet*. Auguſt. *generationi omni ſuperventuræ*. Pſalter. Gall. *generationi venturæ*. Hebr. verbum בוא *javo*, indicat genus maſculinum. Eſt autem דור *dor*, generis fœminini. Paraphraſtes generationem alteram explanans, obſtat Campienſi, cujus eſt illa interpretatio de hominibus, qui viverent Davidis ætate. David porro annuntiaturum ſe poſteris intelligit ſcriptione pſalmorum ſuorum, qui ſua viventibus ætate annuntiaverat multis modis, varioque ſermonem. Auguſt. & Remigius colligunt Eccleſiæ perpetuitatem; uſq; ad finem ſæculi, quia finito ſæculo jam, inquit, nulla ſuperveniet generatio. Iſidorus *i* argumentatur non ſolum propter Judæos, ſed & propter omnes gentes, teſtamentum legis datum eſſe. Affert ſimilem locum ex pſal. 21. *k* *Annuntiabitur Domino generatio ventura*. Conſule quæ ibi dicta ſunt. Aſſerit Irenæus *l* predicationem Eccleſiæ undique conſtantem eſſe & æqualiter perſeverantem, & teſtimonium habentem à Prophetis & Apoſtolis, & ab omnibus diſcipulis initia, & medietates, & finem, & per univerſam Dei diſpoſitionem, noſque eam perceptam ab Eccleſia cuſtodire, & illam ſemper à ſpiritu Dei, quaſi in vaſe bono eximium quoddam depoſitum juveneſcere, & juveneſcere facere ipſum quas in quo eſt. Profecto juxta hanc Irænei ſententiam argumentari licet, multo magis verbum ac ſpiritum Dei, quibus alitur & vivificatur Eccleſia, ipſam ab omni corruptionis ac vetuſtatis ſpiritualis injuria poſſe liberare, quàm liberaſſet ab iiſdem incommodis vitalis in paradiſo ligni guſtatus, *Renova per* vetus homo noſter beneficio gratiæ *de die in diem m*, ut non fruſtra ſit, ſi eo velimus uti beneficio, adhortatio Pauli *n*, ut *renovemur ſpiritu mentis noſtræ*, & ut *in novitate vitæ ambulemus*. *Letificat Deus juventutem noſtram o*: & renovat, *ut aquila p*: immo impedit quandoque, ne umquam, veteraſcat, ita ut uſq; ad ſenectam, & ſenium non derelinquat, ideſt, non permittat inveteraſcere, ac ſeneſcere. Philoſophum neſcio quem Galenus *q* reprehendit, qui ſe rationem profitebatur noſſe; modumq; quo quis non ſeneſceret, docetque nullum eſſe animal ἀγήρων, *inſeneſcibile*,

i de vocat. Gentium cap. 19.
k verſ. 31.
l Lib. 3. c. 40.
Prædicatio Eccleſiæ qualis.
m 2. Cor. 4. 26.
n Eph. 4. 23.
o Rom. 6. 4.
p pſ. 42. 4.
p pſ. 102. 5.
Galeni reprehenſio, eorum qui ſe rationem non ſeneſcendi noſſe profiterentur.
Opera naturæ inevitabilis.
q de Maraſ. cap. 2.

quum ſit naturalis ſenectus, & opera naturæ ſint inevitabilia. Et ob naturalem loci conſtitutionem memorant aliqui *r* poſſe diutiſſimè vitam protrahi; ſicut in Hiberniæ quibuſdam inſulis; ita ut deficiente demum humido radicali anima tamen ex corpore difficilè recedere valeat, ideoque ad conſulendum, ex diuturnis laboribus, doloribuſque, faſtidio vitæ, illinc procul in aliam regionem transferri ſe homines curent; ubi facilè moriantur. Difficilè id ſapientes viri probant. Nihilominus quid hoc ad immortalem vitam ſupernaturalem immortalis ſecundum naturam animæ: Utitur idem Irenæus *ſ* ad perpetuitatem iſtam, veluti que inſeneſcentiam Eccleſiæ, demonſtrandam, exemplo uxoris Lot *in ſtatuam Salis* converſæ *t*, & oſtendentis pernaturalia ea quæ ſunt conſuetudinis hominis, ideſt, menſtrua (de quibus ſeu Tertullianus, ſeu Cyprianus in Carmine de Sodoma) quoniam & Eccleſia, quæ eſt *Sal terræ* u, ſubrelicta eſt in confinio terræ, patiens quæ ſunt humana, & dum ſæpe auferuntur ab ea membra, integra perſeveret ſtatua Salis; quod eſt firmamentum fidei, firmans & præmittens filios ad patrem ipſorum. Habet igitur Eccleſia perpetuam poſteritatem ſuam, & in ſenecta ſenove non deficit, aut derelinquitur, ſed renovatur.

r Abulenſ. in c. 2. Gen. q. 8. ex libr. 15. de propr. rerum.
Vita nonnullorum diutiſſima ab naturalem loci conſtitutionem Hiberniæ nonnullæ inſulæ ad vitæ protractionem ſaluberrimæ.
ſ l. 4. cap. 51.
Perpetuitas ac veluti in ſeneſcentia Eccleſiæ.
t Gen. 19. 26.
u Matt. 5. 12

Potentiam tuam. Has voces diſtrahunt alii ad ſequentem verſum. Commodè cohærent etiam cum iſto. Reddit Hieronymus, *donec annuntiem brachium tuum generationi, cunctiſque qui venturi ſunt, fortitudines tuas*, quaſi pluraliter legerit גורתך *gheuurothcea*, non autem in ſingulari, ut nunc eſt גבורתך *gheuurathcea*. Paraphraſtes exponit, *ſicut fortitudinem brachii, ita virtutem fortitudinis*: & interdum nominatur *potentiam in brachio* x, *fortitudo brachii* y, *magnitudo brachii*, z *brachium virtutis* a, *brachium cum patientia* b, *virtus brachii* c, *terror brachii* d, *brachium fortitudinis* e, *indutum brachium fortitudine* f, *brachium forte* g, *tremor brachii magni* h: & ſæpe *brachium excelſum, & extentum*.

x Luc. 1. 51.
y Job 22. 8.
Sap. 16. 16.
Dan 11. 6.
z Exod. 15. 16. pſ. 78. 11.
a pſ. 88. 11.
b ibid. v. 14.
c Sap. 11. 22.
d Eſa. 30. 30
e c. 44. 12. 61. 8.
f cap. 51. 9.
g Jerem. 21. 5. Ezech. 30. 22.
h 2. Matth. 15. 23.

Verſ. 19.) Et juſtitiam tuam Deus, uſque in altiſſima, quæ feciſti magnalia. Deus quis ſimilis tibi.

Senſus loci.

PEndet ex priore verſu ſenſus. Videlicet, orat auxilio Dei non deſtitui etiam in ſenectute, & ſenio, ut valeat Dei à ſe ſcriptas laudes tranſmittere ad poſteros, de potentia, juſtitiaque ipſius, & quidem illas laudes in altum extollendo, quemadmodum Deus ipſe ſuam quoque illam potentiam, atq; juſtitiam uſque in altiſſima ſeu altiſſimè extulerat, & magnificentiſſimo quodam modo declaraverat, ita ut nemo conferri cum illo poſſet, nullus ei ſimilis haberi. Deniquæ hæc optat omnia licere ſibi, *annuntiare brachium Dei, potentiam juſtitiam, magnalia*. Qui ultimas præcedentis verſus voces, *potentiam tuam*, ponunt in iſtius principio, aut ſupplent ex eodem præcedente, *donec annuntiem*, aut ſeorſim accipiendo, ſub intelligunt, *extuliſti*, nempe potentiam tuam, & juſtitiam tuam Deus *uſque in altiſſima extulliſti*, quæ feciſti, &c. Videri quoque poſſet admirabilis ab inflammato affectu prodiens exclamatio, ſimilis ei, quæ habetur 66. Pſal. i. *Quoniam magnificata eſt uſque ad cœlos miſericordia tua, & uſque ad nubes veritas tua.*

i verſ. 12.

Myſtica expoſitio.

Myſticè ex Caſſiodoro, & Brunone Herbipolenſe, & Gloſſis, *Potentia* Dei ſpectatur in liberando humano genere: *juſtitia*, ut id etiam fecerit exigendo pænas à filio ſuo, ac deinceps tanto beneficio abutentes puniendo: *altiſſima*, ad quæ uſque prædicationem perductam à ſe dicat Vates. Eſt evectio filii hominis ac exaltatio uſque ad dextram Dei. Vel, ut Auguſtino placet, & Ruffino, Remigio, Bedæ, Haimoni, aliis, potentia Dei prædicatur, qua potentem reddit hominem ad bonum: juſtitia, qua juſtum facit, & quæ *eſt uſque in altiſſima*, ut per eam ordines ipſi cæleſtes, facti ſint magni, ac ſanctitatem ſuam conſecuti, non ſolum ipſummet eſſe, quod habent, apoſtatæ vero Angeli per juſtitiam DEI perturbati ac detruſi in barathrum. Addit Haimo cæleſtes

Cœleſtes creaturas qui per Filium redemtas velint, quod nonnulli conſentientes Angeli cadentibus peccaverint

leſtes creaturas eſſe redemtas per Filium: & ſubdit; legitur enim quod quidam Angeli, licèt non credamus, conſentientes Angelis cadentibus peccaverunt. Angelos cadentes alios aliis conſenſiſſe, ut omnes Lucifero, ſatis recepta opinio eſt; quod propter eos, qui primum ceciderunt, alii deinde iſtis conſentiendo, peccaverint, merito negat Haimo ſe credere, ſed nec ullas celeſtes creaturas per Filium, ſive Chriſtum, redemtas eſſe dici propriè poteſt; quia nullus Angelus poſt lapſum recuperavit gratiam, aut recuperaturus eſt, quidquid ſenſerit Origenes *a*, cujus opinionem uſurpat Hieron. *b* eam alioqui damnans *c*; ſicut & à Theophilo Alexandrino *d* refellitur, atque in V. Synodo damnatur, teſte Nicephoro *e*. Quod ſi, *redimi*, interpreteris eum qui per gratiam habet, ut non cadat, id an affirmari poſſit de Angelis bonis, pendet ex ea quæſtione: Utrum Angeli gratiam per Chriſtum acceperint, & eorum dicendus ſit caput; quamvis non ita homogenem, ſicut hominum; quia non apprehendit & aſſumſit Angelicam naturam; ſed humanam. Opinio autem affirmans probabilis eſt, eique nonnihil favet Auguſtinus cum cæteris, qui priorem myſticum ſequuntur ſenſum, & nomine *brachii* Chriſtum intelligunt. Lege Thomam *f*, & alios Scholaſticos *g*, dum de capite Chriſto differunt, aut de ipſius prædeſtinatione, aut de gratia Angelorum, deque merito illorum, an inter alia neceſſarius fuerit actus fidei in Chriſtum.

a Homil. 1. in Lev. 1.
b Homil. 24. in Num. Hom. 1. in Jo.
c in c. 1. & 4. Ep. ad Eph.
Origenis ſententia improbata de Angelorum lapſu.
d Epiſt. 59. ad Atticum.
e in Epiſt. Paſchal.
f lib. 17. c. 27. & 28.
g 3. p. q. 8. a. 5. & ibi Suarez diſp. 42. § 3. 4. 13.

Et juſtitiam tuam.) Nempe donec annuntiem una cum brachio tuo, & potentia tua.

Uſque in altiſſima.) Hieronymus, *uſque in excelſum*: quo pacto Symmachus, & Aquila ἕως ὕψους, ex Hebræo עד-מרום *hhad marum*, quod Baſilius vel Theodoretus declarant, quæ ſunt à Deo facta, hujuſmodi eſſe, ut ſufficiant ab omnibus perſuadendum, ut nominent ipſum Altiſſimum. At ſenſus eſt, volo annuntiare illa quæ dixi, quæ ſunt, inquam, adeo ſublimia, ut nemo per ſe ad ea pertingere queat; & idcirco flagitaverim concedi mihi gratiam ad hoc præſtandum. Sic alibi *h* vocata eſt *juſtitia Dei*, ſicut *montes Dei*. Non poteſt comprehendi modus, quem ſervat DEUS in ſuis liberandis, & in complendis decretis ſuis. De myſtico ſenſu prius dixi. Euthymium adde Nicephorumque: *juſtitiam aſcendere uſque ad altiſſima*, ideſt, uſque ad cœlos, eo quod celeſtes virtutes eam intelligant, & congaudeant ſuper eam. Paraphraſtes exponit, *& juſtitia tua DEUS uſque ad cælos excelſos*, quos (id reſpondet ſequentibus verbis) feciſti maximos. De cęlis, & Angelis exponit Hugo; Euthymius vult ſignificari tanta eſſe beneficia quæ acceperit à Deo, tamque admiranda, ut eorum fama ad ipſas etiam cœleſtes poteſtates pervenerit.

h pſ. 35. 7.
Juſtitia Dei ut dicatur aſcendere uſque ad altiſsima.

Myſticus ſenſus.

Ad myſticum ſpectat quoque ſenſum, ut potentiam dicatur Deus exercuiſſe in martyribus, juſtitiam vero in Confeſſoribus, ut nempe ad juſtitiæ culmen perveniant: quo pacto ſcribebat Apoſtolus *i*, quod *altiſſima paupertas eorum abundavit in divitias ſimplicitatis eorum*. Turrecremata declarat de prædicatione perveniente uſque in altiſsima magnalia quæ fecit DEUS circa redemtionem noſtram. Sunt etiam alii, qui ordientes novam ſententiam à primis verbis, ea in recto caſu exprimant. Sic Poeta Gallus.

i 2. Cor. 8. 2.

Ta juſtice, ô Dieu tout puiſſant,
Va ſur l'univers ſe hauſſant:
Et par tout s'eſtend la merueille
De tes œuures grands & parfaicts.
Seigneur, qui t'egala iamais?
Quel autre ha la force pareille? k

k Philippus Des. Portes.

Nec mihi planè diſplicet, ut, *uſque in altiſſima*, vel juxta Hebræa, עד-מרום *hhad marom*, & Græcam verſionem Symmachi, ac Aquilæ, ἕως ὕψους, cui ſimilis translatio Hieronymi, *uſque in excelſum*, referatur ad voluntatem Davidis, ut velle ſe ſignificet pronuntiare & annuntiare uſque ad ſummum, & excelſiſſimo altiſſimoque, ideſt, perfectiſſimo modo, mirabilia Dei, & brachium, potentiam, juſtitiam; nec non magnalia, & uſque in cœlum, ac in immenſum, ut ubique exaudiatur. Cajetanus *juſtitiam* uſque ad ſummum explicat de exacta Dei juſtitia, ſecundum quam David ſignificet, Deum nec ſua nec perſecutorum ſuorum impunita relinquere peccata. Optimus primo loco traditus ſenſus litteralis.

Quæ feciſti magnalia.) Hieronymus, *quanta feciſti magnalia Deus*. Alii, *quia feciſti magna*. In Græcis ac Latinis bibliis Complutenſibus & Regiis, additur pronomen μοι, *mihi*, *quæ feciſti mihi*, nec non ab Euthymio, & Nicephoro, qui etiam ajunt ἃ, *quæ*, eſſe pro ὅσα, *quanta*, ſicut vertit Hieronymus, & hæc verba cum affectu legenda, & ex corde. Videntur juxta translationem noſtram *magnalia* jungenda *altiſsimis*, ut eadem dicantur *altiſſima & magnalia*. Denique mirifica omnia Dei opera rectè cognominantur *magnalia*, ut quæ etiam locuti ſcribuntur accepto Spiritu Sancto diſcipuli *l*, & vocantur à Job *m magna, inſcrutabilia, mirabilia, quorum non eſt numerus*, & in libro *n* Eccleſiaſtici, *magnalia ſapientiæ DEI*.

l Act. 2. 1.
m cap. 5. 9.
n cap. 42. 21.

Deus quis ſimilis tibi? Non refert an nomen, *Deus*, prioribus alliges cum Hieronymo, an copules, ut hic eſt. Occurrit eadem ſententia prius in pſalmo 34. *o* & 39. *p* poſtea in 82. *q* 85. *r* 88. *ſ* 112. *t* & primum in Exodo *u*, in Deuteronomio *x*. Præterea habetur quod *non eſt alius Deus, vel in cęlo terra, qui poſſit facere opera ejus, & comparari fortitudini illius*. Adi præterea hiſtoriam Regum *y*, Paralipomena *z*, Jeremiam *a*, Micheam *b*. Sed ſatis multa videmur dixiſſe ad 34. pſalm. præſertim ſi intelligit *magnalia* hæc de magnis in ſe collatis à Deo beneficiis, ſicut innuit ea, quam dixi editio in qua pronomen, *mihi*, apponitur. Ea eſt in Paralipomenis *c*, ubi poſtquam ſumma demiſſione gratias egiſſet Deo, ſubdit; *quid ultra addere poteſt David quum ita glorificaveris ſervum tuum, & cognoveris eum? Domine propter famulum tuum juxta cor tuum feciſti omnem magnificentiam hanc, & nota eſſe voluiſti univerſa magnalia: Domine non eſt ſimilis tui, & non eſt alius Deus abſque te ex omnibus, quos audivimus auribus noſtris*. Adjicit deinde communia beneficia facta toti populo, ut ſcilicet propria magis grato animo commemoret, proque eorumdem conſervatione deprecemur. Similem Debora tenuit in Cantico *d* rationem, ut antequam conceſſam à Deo victoriam recenſeret, perſtringeret prodigia, quæ in danda lege ſunt edita. Non vidit, nec videre ſimilem ſibi poteſt Deus, eique ſoli abſque comparatione ſuperlativus convenit ubique gradus. Nam, ut quæ philiſophatur de illo Dionyſius, omittam in Theologicis libris ſuis, Ariſtoteles, aut ſi quis eſt alius Auctor libri de mundo *e*, de Deo, hæc nos vult ſentire, eſſe δυνάμει ἰσχυρότατον, κάλλει εὐπρεπέστατον, ζωῇ ἀθάνατον, ἀρετῇ κράτιστον, *potentia valentiſſimum, decore firmiſſimum, vita immortalem*, per ſe, & à ſe, *virtute optimum*.

o verſ. 10.
p verſ. 6.
q verſ. 2.
r verſ. 8.
ſ verſ. 7. 8. 9.
t verſ. 5.
u cap 15. 11.
x c. 3. 24.
y lib. 2. 7. 21. l. 3. c. 8. 23.
z lib. 1. 17. 20. lib. 2. 6. 14.
a cap. 10. 6.
b c. 7. 18.
c lib. 1. 17. ſeq.
d Judic. 5. 4. & ſeq.
e cap. 6. De Deo, Ariſtotelis aut alterius Auctoris libri de mundo ſententia.

Verſ. 20.) Quantas oſtendiſti mihi tribulationes multas, & malas: & converſus vivificaſti me: & & de abyſſis terræ iterum reduxiſti me.

Verſ. 21.) Multiplicaſti magnificentiam tuam: & converſus conſolatus es me.

Senſus loci

PRobat Deo ſimilem non eſſe ex plurimis & maximis periculis, quæ nonniſi ope ipſius potuiſſet evadere, & ex ſummis beneficiis, quæ nec alius quiſquam valuiſſet conferre. Eadem quoque opera ob memoriam veteris iſtius erga ſe benignitatis, liberalitatiſque divinæ renovat & auget fiduciam adverſus eumdem Deum. Igitur ait feciſſe Deum, ut experiretur tribulationes multas, & moleſtas; mox tamen, veluti redeundo, qui videbatur diſceſſiſſe, integraſſe favorem, atque de graviſſimo diſcrimine mortis, ac veluti fovea profundiore, ipſoque ſepulchro, & ſubterraneo animarum, quæ hinc abeunt, loco, retraxiſſe. Deinde pro numero ingenti, & acerbitate calamitatum, multis modis declaraviſſe multiplicem

muniſi-

munificamque bonitatem, quæ non auxilium dumtaxat, ſed & ſolatium ac voluptatem affert. De periculis intelligit David, quibus in tota vita defunctus fuerat, tum perſequente eum filio.

Non vacat probabilitate adhuc pendere, quæ hic dicuntur, ex ſuperioribus, hoc pacto, ut ſe aſſerat Propheta velle annuntiare non tantum prius indicata, ſed præterea, quantas, quot, & quam magnas, Deo permittente, aut volente etiam ſit paſſus tribulationes, ex quibus ejuſdem benignitate emerſerit, cumulatus inſuper ſummis muneribus & jucundiſſimis voluptatibus. Deſcendit in hanc ſententiam Agellius, cui debes quoque lector, alias duas, de populos ex captivitate Babylonica reverſo, & de Chriſto, quatenus alteram recitat ex Theodoreto, ex Euſebio alteram. Theodoretus ex manuſcripto prolatus cum hypotheſi dicit, ſi de his qui Babylone redierunt, ſermo ſit, oſtendere Davidem captivitatis illius ærumnam, & redditum, θλῖψιν καὶ ἐπάνοδον, quem reditum expectaverant; juxta vaticinium Ezechielis a, *Ecce ego aperiam tumultos veſtros, & educam vos de ſepulchris veſtris populus meus, & inducam in terram Iſrael*. Quaſi autem legiſſet nomen *Babylonis*, aut certè paraphraſticè declarans Ezechielem, citat ut Ezechielis verba, (quod Euthymius quoque facit) ἀνάξω ὑμᾶς ἐκ Βαβυλῶνος, *reducam vos ex Babylone*, & ſubjicit explanationem, ὡς τ' ἐστι, λύσω τὴν ἀνθρωπίνην ἀπόγνωσιν, ideſt, *ſolvam*, ſive *auferem humanam deſperationem*. Quem etiam ad modum declarat Hieronymus ejuſdem Prophetæ parabolam de oſſibus aridis. Euſebius explanans de Chriſto, obſervat in eo quod hic dicitur; *de abyſſis terræ iterum reduxiſti me*, perſpicuè oſtendere Chriſtum in abyſſos terræ deſcendiſse. Item rectè dixi, *oſtendiſti mihi tribulationes*, quoniam θεωρὸς αὐτῶν ὑπῆρξε, μὴ ἁλισκόμενος αὐτῶν, ἀλλὰ κρείττων γινόμενος, *ſpectator illorum fuit, non illis captus, ſed melior*, ideſt ſuperior iiſdem. Quæ ſententia jugulat Calvini blaſphemiam horribilem, quod Chriſtus apud inferos maximis tormentis ſit. Ariæ Montano arriſit expoſitio Euſebii cujus tamen non ponit nomen, ſignificari hoc graviſſimos & plurimos dolores, quos ſenſerit Chriſtus, Patres ita conſulente ad noſtram hominem ſalutem revocatum etiam eſse ab inferis, morte, ſepulchro. Is, quem vocant Hieronymum, conſentit. An autem, quod ait Euſebius, ſpectarit præſens Chriſti anima tormenta inferni, valde dubito, ideſt, an in illum tormentorum locum deſcenderit: immo prorſus animus in negantem propendet partem; qua de re aliàs egi, diſſeritque noſter Suarez diligenter b, & Bellarminus c, cui etſi affirmans pars aliquando placeret, tandem tamen retractavit. Auguſtinus d quidem ſcribit nullam occurrere cauſſam, cur illo veniſſe credatur Salvator, niſi ut ab inferni doloribus ſalvos faceret; non ergo deſcendit ad illum locum, unde neminem liberaturus erat; quod ſaltem concludit de loco damnatorum, & puerorum cum originali peccato mortuorum. Aliunde etiam non alius Chriſti animæ locus conveniebat ſatis, præter eum, in quo detinebantur aliorum animæ juſtorum; in ſubterraneis aliis vero locis ſi quid CHRISTUM operari decebat, id poterat etiam abſens, perque ſolam locutionem mentalem, vel alium efficientiæ modum. Poſtremo ſi anima divitiis epulonis, ut ratiocinatus eſt poſtea Bellarminus, ex inferno damnatorum videre potuit Lazarum in ſinu Abrahæ quieſcentem, & cum ipſo Abrahamo colloqui, multo facilius potuit Chriſtus ex limbo juſtorum, ſeu ex ſinu Abrahæ, omnes inferni partes inſpicere, & ab omnibus ſpiritualibus conſpici, alios quidem redarguendo alios autem conſolando. Eſt hæc longe communior opinio Theologorum in 3. ſententiarum e, & Beati Thomæ f. Præter litteralem ſenſum, vel de David, vel de populo captivo, & allegoricum de Chriſto, aut de Martiribus, tropologicus de quolibet juſto traditur ſatis communiter, aut ſi mavis, etiam allegoricus de omni genere humano, quod à tribulationibus, quibus obnoxium eſt, propter originale peccatum, deque ipſo barathro damnationis æternæ incarnati Verbi beneficio liberatum eſt, atque ei poteſtas conceſſa reſurrectionis, tùm ſecundum animam per juſtificationem, tum ſuo tandem tempore ſecundum corpus: interim præterea magnifica gratiæ munera communicata multiplexque genus conſolationis divinæ. Sed hæc in explanando ſingulas partes paullo diſtinctius demonſtrabimus.

a c.37. 12.

De Chriſti ad inferos deſcenſus.

b 3.p. tom.2. diſput. 43. ſect. 4.
c lib. 4. de Chriſtian. imacap 16.
d Epiſt. 99

Bellarmini ratiocinatio, ut Chriſtus animas damnatorum in inferno videre potuerit.

e diſt. 22.
f 3. d. q 52. a. 3.

Allegoricus ſenſus & tropologicus.

Quanta oſtendiſti mihi tribulationes.) Hieronymus *qui oſtendiſti*. Id valet etiam Chaldæum (ד) *de*: Hebræum autem אשר *aſcer* omnis generis ac numeri pronomen relativum eſt. Teſtator Agellius legiſſe ſe in aliquibus libris ὅτι, quia id etiam poteſt ſignificare eadem dictio Hebræa. Neutro modo videlicet ſi legamus, *qui*, aut *quia*, erit hæc oratio cum admiratione, & affectu legenda, ut præcipiunt Euthymius, Micephorus, Caſſiodorus, aliique. Apollinarius complectitur ὅς, *qui*, & ὅσα *quanta*, & explicat non eſſe qui Deo ſit ſimilis in hoc quod multas & malas tribulationes oſtendat, & ex iis videlicet etiam eripiat:

> ὡς τί σε ἄλλος ὅμοιος ἐμοὶ πόσα κήδεα τεύχων;
> *Quis utique tibi alius ſimilis curas, ſeu mala conciliãns?*

Potuit præterea verti, pro *quantas*, *quas*, & per hæc duo idem ſignificari, atque, quoquot. Tandem, ut prius dixi, poſſet hæc oratio à ſuperiore pendere, ut ſe affirmet David annuntiare etiam velle, quot & quàm magnas tribulationes toleraverit, & ut ex iis mirificè à Deo liberatus fuerit. Atqui præſtat pluribus ſentire, præſertim quum editio noſtra magis præ ſe ferat admirationem. In textu Hebræo verba *oſtendiſti*, *vivificaſti*, *reduxiſti*, quibus junguntur pronomina primæ perſonæ numeri ſingularis, Latinè & Græcè ſcribuntur cum (ו) ſciurek, in fine, quod plurale pronomen ejuſdem primæ perſonæ deſignat, ſed cum chirikkaton ſuppoſito, & nota impoſita ſupra (quam vocant keri chetiph, & monet aliter pronuntiari quàm ſcribatur. Qui cum pronomine plurali legere voluerunt, expoſuerunt non de uno Davide, ſed de multitudine captivorum. Potuerunt id etiam retento ſingulari, ſed collectivè ſumto. Et Hieronymus expreſſit ſingulare pronomen hoc loco, poſtea plurale. Teſtatur legiſſe ſe Richardus Cenomanus unum Codicem, qui perpetuo habere (ו) *vau* cum puncto chirik, alterum qui ſemel (י) *jod* & *bis* (ו) *vau*: tertium, qui ubique (י) *jod*.

De formula illa, ut oſtendere qui aliquid alicui dicatur, ſeu videre facere, ideſt, experiri, diximus pſal. 3. g. *Quis oſtendit nobis bona*, & in 94. h. *Illic iter, quo oſtendam illi ſalutare Dei*, & in 59. i. *Oſtendiſti populo tuo dura*. Alia exempla ſunt locis aliis in utramque partem k, Ruffinus explicat oſtenſum malum homini per experimentum, quando *aperti* memorantur *oculi eorum* l, ſcilicet exteriores, quia clauſi fuerant interiores. Sapienter ac piè non fortunæ, fato, perſecutoribus, ſed ipſimet Deo tribuit, quod per varias tribulationes jactatus fuerit. *Multa tribulationes juſtorum* m, *multa flagella peccatorum* n. Oſtendit Deus, non tantùm, quia experiri facit, ſed velut ſignum, ut *fugiamus à facie arcus* h æternæ tribulationis, ut quod ait Auguſtinus, Ruffinus & alii, ſint vobis diſciplina, & admonitio, non deſertio, ut clauſos mentis oculos aperiamus, exemplo arioli Balaam o: ut cauſſam cur tribulationes patiamur, quæ multiplex eſt, inſpiciamus; ut conditionem harum rerum inferiorum conſideremus, cumque ſuperioribus comparemus. Poſtremo *tribulationes oſtendere nobis*, eſt, nos docere, quæ cognoſcere nos oporteat de illis, & per illas. Idcirco Chriſtus ipſe dixit oſtenſurum ſe Saulo, quanta *oporteret eum pro nomine ſuo pati* p. Ferunt multi tribulationes, quibus non eas oſtendit DEUS, ideſt, virtutem ac utilitatem earum, & percuſſi non dolent, attriti renuunt accipere diſciplinam, indurant facies ſuas ſupra petram, & & *nolunt reverti* q. Per tribulationes quas quis experitur, & vexationem, *quæ dat intellectum*, poteſt quis melius annuntiare, ac pronuntiare

Formulæ loquendi.

g verſ. 7.
h verſ. 23.
i verſ. 5.
K Dan. 1. 49
Joa. 10. 32.
2. Cor 6. 24.
2. Tim. 4. 4.
Hebr. 6. 10.
l pſ. 33. 20.

m pſ. 33. 20.
n pſ. 59. 6.

o Nu. 22. 31.
1. 24. 4. 16.

Tribulationes oſtendere nobis quid ſit.

p Act. 9. 16.

q Jerem. 5. 3

mirabilia Dei, brachium, potentiam, juſtitiam, altiſsima magnalia, tùm opera, tùm myſteria. Novem gradus hìc & in ſequentibus quibus aſcendatur in cœlum, obſervatos ab Hugone indico tibi, ſi legere cupis.

Novem gradus quibus in cœlum aſcendatur.

Non incommodè tota ſententia hinc ad finem uſque pſalmi attribui poſſet adulteræ ad Chriſtum delatæ a, ut poſtquam libera dimiſsa eſt, hæc omnia, hiſve ſimilia uſurpaviſse intelligatur. *Quantas oſtendiſti mihi tribulationes multas, & malas*, quum nihil proprius fuit, quam ut lapidaret; *& converſus vivificaſti me*, quando inclinans te deorſum videbaris me denuo fingere, vitamque reſtituere: *& abyſſis terræ iterum reduxiſti*, quum inquam, quaſi novam Creaturam me formaſti, *multiplicaſti magnificentiam tuam*, inclinando te in terram, ut ſic fugares meos accuſatores: *& converſus conſolatus es me*, quærendo per modum irridentis & gratulantis, *ubi ſunt, qui te accuſabant? nemo te condemnavit?* atque benigniſſimè abſolvendo; *nec ego te condemnabo*; *vade, & jam amplius noli peccare*. Propterea, *confitebor tibi, pſallam, exultabo, tota die meditabor juſtitiam tuam*, quia *redimiſti animam meam, & confuſi, & reveriti ſunt qui quærebant mala mihi*. Congruunt eadem prodigio humaniter à patre recepto, tractatoque b.

a Joa. 8. 3. & ſeq.

b Luc. 15, 20.

Multas, & malas.) Quoſdam codices Græcos κακὰ legere ſubſtantivè, ideſt, *mala*, teſtis Agellius. Symmachus habet κακώσεις *afflictiones*, ſeu *vexationes*. Hebræa vox רעות *rabboth* poteſt ſumi pro adjectivo, & ſubſtantivo, priore autem modo reſpondebit fœminino ſubſtantivo צרות *tſaroth*. Apollinarius, ut antea memini, per κήδεα declaravit θλίψεις κακάς, hoc eſt, per *curas*. Tribulatio per ſe mala non eſt moraliter, ſed malum pœnæ, eo modo, quo vocatur malum, id quod eſt laborioſum, moleſtum. Bona eſt, qua quis utitur bene, mala, qua malè, & impellit quodammodo ad malum: Inde porro exaggeratur beneficium Dei, ut quamvis tribulationum gravis pondere veluti ſuo deprimere videretur poſse ad impatientiam, diffidentiam, blaſphemiam, injuſtitiam, tamen Deus ita illas attemperaverit, libraverit, direxerit, ut eas paſſus melior fieret, & ab ipſo vivificaretur. Inſania nulla falſa, & aliquas tamen falſas cognominat noſter Propheta pſalm. 39. c quum, ut ibi dicebamus, in ipſiſmet inſaniis homo inſanit, ſeſeque decipi ac falli ſint. Si Eccleſiam hìc loquentem facimus, *malas* vocat tribulationes, quæ de ſuis aliquos à fide deficere fecerunt, ac in illam domum deſcendere, quæ parata eſt homini facienti malum d.

c verſ. 5.

d Rom. 1. 32

Et converſus vivificaſti me.) Hieronymus, abſque junctione, (quæ omittitur etiam in Romano Pſalterio) & in futuro, *converſus vivificabis nos*. Alii; *reverſus vivificaſti me*, vel *reſtituiſti*, vel *recreaſti*. Hebræum verbum primum תשיב *thaſciu* futuri temporis junctum eſt alteri futuro, quod ante dixi per Keri chetiph notari cum affixo primæ perſonæ pluralis, & cum puncto chirick indicante ſingularem תחיינו *thechaitenu*, vel *thechatieni*. Solent vero duo verba abſque conjunctione deinceps poſita ſic reddi, ut pro priore ſit participium, pro poſteriore verbum. Eadem ſententia pſalmo 84. e, *Deus, tu converſus vivificabis nos*: & oratur alibi f Deus, ut convertatur. Explicat Deum converti Caſſiodorum quum ſit inconvertibilis, & immobilis, quis converti nos facit diſtortos per legem peccati. Id myſticè verum. Euthymius explicat participium ἐπιστρέψας, aut quia prius averſus convertitur ad nos Deus, aut quia convertat ad ſe vivificando, ideſt, de imminenti morte liberando, *mortis* enim nomine varias calamitates & afflictiones ſignificari, vitæ autem liberationem à malis. Significat שוב *ſciu*, unde eſt תשיב *thaſciu*, *reverti*, ac propterea reverti vivificare, ſeu revertendo vivificare, ſignificat, denuo, iterum, rurſus, vivificare. Non raro quoque alios uſurpatur idem verbum Hebræum, ac Latinum & Græcum ἐπιστρέψαι pro reditu, & reverſione, non pro vera converſione, niſi quatenus qui redit revertiturque, videtur quodammodo idem punctum repetere, quod in circulari motu converſionis maximè perſpicitur.

e verſ. 7.
f pſ. 6. 5. pſ. 89. 13. Deus ut converti dicatur.

Apud Matthæum g, *niſi converſi fueritis, & efficiamini ſicut parvuli*, eadem vim habet, atque quod apud Joannem h dicitur, naſci denuo, & pueritiam repetere, quod Nicodemus rudi Minerva intelligebat, *in ventrem matris ſuæ iterato introire, & renaſci* i. Voluit hoc loco dicere David, tu me prius occidiſti hoc eſt, in vitæ diſcrimen adduxiſti, vel deſcendere permiſiſti: ſed idem poſtea è contrario me vivificaſti, & à mortis periculo liberaſti vitaque quodammodo reſtituiſti. Sicut citato pſalmo 84. k. *Deus tu converſus vivificabis nos*, ſignificat, quemadmodum nos prius occidiſti, ita nunc viceverſa vivificabis. Id enim *vivificandi* valere verbum docent plura alia exempla, de quibus in pſalmo 40. l Poteſt præterea, *converti*, contrariam quandoque reſponſionem innuere, ut quum Chriſtus converſus dixiſse Petro ſcribitur; *Vade poſt me Satana* m; ſenſus eſt, non tam quod oculos ad reſpiciendum converterit, ut Marcus n exprimit dicens, quod *converſus & videns diſcipulos, comminatus eſt Petro*, quam quod contrariam reſponſionem illi dederit; ut quia objurgaverat pati volentem, objurgaret eum ipſe, quia pati eum nollent. Quocirca quæ nonnulli philoſophantur circa hujuſmodi vocabula *convertendi*, & *converſionis*, pro morali reſipiſcientia; & juſtificatione, non ſemper ſatis firmo nituntur fundamento.

g c. 18. 3.
h c. 3. 3.

i verſ. 4.

k verſ. 7.

l verſ. 2.

m Matt. 16. 23.
n c. 8. 33.

Et de abyſſis terræ iterum reduxiſti me.) Hieronymus, *educes nos*. Alii, *ex voraginibus terræ converſus aſcendere feciſti me*: vel, *placatus revocaſti*. Cajetanus legens hic, & priore membro, *reverteris*, primum refert ad vivificandum, ſecundum ad elevandum ex imo, & ex dejectione ad regnum. Communior expoſitio, ut *abiſſi terræ* profundiorem denotent locum ſubterraneum, in quem deſcendunt animæ mortuorum, & unde reducitur qui reſuſcitatur, aut à deſcendendi, ſeu moriendi periculo liberatur. De ſeipſo id David dicit, & quod iterum ceu à Deo converſo, hoc eſt, reverſo, factum ait, intelligit, vel quia ſæpius fecit, vel eo modo, quem antea notavi, nempe quia retraxit ruentem in periculum, ſive ſemel, ſive pluries. Verum eſt figuratè per has *abyſſos*, ut notavit Euthymius, infernum, lacum, ſepulturam. & alia hujuſmodi nomina, ſæpenumero vaſtas atque immenſas calamitates in Scriptura intelligi; quod confirmat ex Ezechiele o, quem pridem citavimus. Sed idem Auctor præter Euſebius, Hieronymus, & Ariam, quos etiam prius nominavimus, exponunt de Chriſto, quem Deus eduxerit è ſepultura, ut ait Euthymius, atque de inferis, ut ceteri addunt, quam vocat Hieronymus profunditatem inferni. Dicant nunc, inquit Hieronymus, Judæi, qui hunc pſalmum in ſolum David canere volunt, quando de profundo abyſſi eſt eductus. Prius dictas declarat de Chriſto eodem tribulationes, *multiplicatam* vero *magnificentiam*, & conſolationem, quum detenti in inferno redierunt cum ipſo; confuſſionem *in vaſis Pſalmi*, quando repleti vino novo Evangelicæ & Apoſtolicæ prædicationis, intellexerunt Chriſtum in pſalmis celebrari, &c. Ceteri Latini profunditatem, & ſubmerſionem peccati interpretantur, & iterum, reductionem inde fieri, quia ſæpius, nec unico modo, videlicet, ut loquitur Ruffinus, per baptiſmum, pœnitentiam, converſionem, &c. Vel primum per fidem, iterum per ſpeciem, nunc rectè vivendo, iterum æterna beatitudine perfruendo, ſurgendo mente, fide, ſpe, charitate, poſtea etiam corpore, & quia hoc jam ſpe tenemus, rectè, ut jam factum ac præteritum dici. Priores eadem fere docuerant Apollinarius & Auguſtinus quia qui ex hoc tranſcripſit, verus non eſt Ruffinus; & illud (iterum) quod poſtea repetitum ſequenti verſu, legit, explicat, quia reſurgente Chriſto, reducta eſt natura noſtra, & per ejus reſurrectionem corporis noſtri. Caſſiodorus explicans, *iterum*, idem eſse, quod frequenter, aut multipliciter, repetit quos attulerat pſalmo ſexto, ſeptem remiſſionis peccatorum modos, per baptiſmum, martyrium, elemoſynas, cum debitoribus noſtris debita laxamus, per converſionem fratrum, per abundantiam

Abyſſi vocis ſumtio.

o cap. 32.

Iterum, idem quod frequenter. Septem remiſsiones peccatorum modi.

dantiam charitatis, per pœnitentiam. Licèt præterea per abyſſos latibula, & ſolitudines intelligere, in quibus errabant fideles, & deliteſcebant, fugiendo perſecutionem: per reductionem vero, quando redire licuit in publicum, ut de ſua refert ætate Cyprianus a: quamvis haud diu pax, & ſecuritas tenuerint. Quid ſit abyſſus: vidimus præcedentibus pſalmis b: & conſtat eſſe profundiorem in terra, vel in aqua locum; vel quemlibet ſitum inferiorem. Nam abyſſus, quæ dediſſe canitur vocem ſuam c. Jordanis inferior quam arca, pars erat, per quam illa vehebatur, benedictiones abyſſi jacentis deorſum, benedictionibus oppoſitæ cœli deſuper d: vel de abyſſo ſubjacente, non tam terræ aquarumque deſignant profunditatem, quàm ſitum inferiorem. Porro terræ profunditatem uſque ad centrum aliqui, teſte Clavio noſtro e, metiuntur 3500. milliaribus Italicis.

Multiplicaſti magnificentiam tuam.) Is qui dicitur Hieronymus, habet in Commentario in fine, *Deus,* verus autem Hieronymus, *multiplicabis magnitudinem meam.* Alii, *auxiſti magnitudinem meam,* vel, *dignitatem, amplitudinem, potentiam, decus, honorem meum.* Omnia valet cum affixo primæ perſonæ תי- גדל *ghelludathi.* Solet autem Deus non tantùm priſtinam fortunam reſtituere, ſed in ſublimiorem quoque honoris, & opum gradum extollere. Exemplo ſunt Jacob, Joſeph, Job, Tobias, plurimi alii. Significare quoque vult David, non minora, vel minus mirabilia Deum in ipſo liberando, ac de tantis tribulationibus eruendo, feciſſe, quam prius umquam fecerit. In Bibliis Græcis Complutenſibus, Regiis, & aliis eſt ἐπλεόνασας ἐπ' ἐμὲ τὴν μεγαλωσύνην σου: *multiplicaſti ſuper me magnificentiam tuam:* in editiona Simmachi in futuro, αὐξήσεις τὴν μεγαλειότητά μου, *augebis magnitudinem meam,* & in eodem futuro Theodotio, & Aquila πληθυνεῖς, multiplicabis. In emendatis Bibliis Græcis reſtitutum eſt, ἐπλεόνασας τὴν δικαιοσύνην σου: *multiplicaſti juſtitiam tuam:* quæ lectio etiam eſt in Pſalterio vetere, in Romano, & in Gallicano, quod addit, *ſuper me.* Item apud Arnobium, Caſſiodorum, Auguſtinum, licèt aliquando mendoſè in eo legatur *juſtitiam meam:* preterea Pſalterium Æthiopicum habet idem, Arabicum, etiam, ſed addito, *ſuper me.* Poſtremo ſectatus eſt eamdem lectionem Apollinarius.

σοῖς μοι εὐδικίης περιώσιον ἔβλυσας ἀλκήν:
Tua mihi juſtitiam immenſam effundiſti vim.

Nihil habet affine juſtitiæ nomen Hebræum צדקת *tſidkah,* cum nomine גדלה *ghedullah,* ut ſuſpicari liceat pro alterum poſitum. Potius credi poteſt gloſſema quo magnitudo ſeu magnificentia Græco μεγαλωσύνη, expoſita eſt ab aliquo per δικαιοσύνην, ideſt, juſtitiam: cujus magnitudo comparatur cum montibus Dei; poſtea in textum loco alterius irrepſiſſe. *Multiplicationem juſtitiæ Dei* Caſſiodorus explicat de multis modis, quibus conſequimur juſtitiam à Deo. Ait præterea, *juſtitiæ multiplicationem* indicare multas illas, & malas tribulationes de quibus paullo ante dictum eſt; & in illis ipſis immitendis miſericorditer & magnificè agit nobiſcum Deus. Ita etiam explicat Auguſtinus de flagellis Dei. Sic profectò eſt, magnam Dei miſericordiam eſſe poſſe, atque magnificentiam dum multis & malis tribulationibus exercet ſuos. Multa de multiplicata in Eccleſiam ſuam Dei magnificentia dici poſſunt. *Magnificentiæ* quoque nomen abſtractum Chriſto ipſi tribuit Ayguanus in quo multiplicitas eſt naturæ triplicis divinæ perſonæ, corporis, animæ. Addè omnia donorum genera, quibus exornata eſt natura humana ejuſdem laudem *tuam,* dixerunt, non *meam,* & eſt Hebræam magnificentiam, vel quia legerunt גדלתך *ghedullathecha,* quod facile fit producendo litteram (י) *jod,* in (ך) *caph* finale, vel potius, quoniam intelligabant, hanc magnificentiam quam David ſuam vocat, à Domino proficiſci, ut propterea illi attribuerint. Et quod attinet ad Chriſtum, affirmavit ipſe *omnia quæ eſſent Patris, ſua* etiam eſſe, ac viciſſim f. De Phraſi, qua dicitur

a Serm. de lapſis, ſub initium.
Abyſſus quid ſit.
b pſ. 32. 7. pſ. 35. 7. pſ. 41. 8.
c Abac. 3. 10.
d Gen. 49. 25.
e in ſphær.
f Joan. 17. 9.
Phraſes Scripturæ.

A Deus *multiplicare magnificentiam,* vide quæ dixi pſalmo 35. g ubi dicitur *multiplicare miſericordiam* & in 64. h ubi *multiplicare locupletare:* & in pſalmo 137. i *multiplicare virtutem:* Et ſimilis eſt forma, qua dicitur *multiplicare facere cum aliquo.*

Et converſus conſolatus es me.) Hieronymus *conſolaveris me.* Sine ambage ulla Hebraicè eſt affixum, primæ perſonæ ſingularis, quum in præcedentibus verbis, ut monui, ſimul videri poſſet affixum plurali. Symmachus καὶ περικυκλώσεις με παραμυθίᾳ & *circumdes,* vel *circumdabis me conſolatione.* Pro, *conſolatus,* in Gallicano Pſalterio, & Romano eſt, *exhortatus,* nec non apud Caſſiodorum. Utrumque valet παρακαλέσας. Græcè etiam in emendatis libris repetitur, καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγές με, nec non Latine in Bibliis Complutenſibus, & Regiis, præterea in Pſalterio vetere, & in Gallicano; atque apud Auguſtinum, & Caſſiodorum. Expreſſit eamdem repetitionem Apollinarius, & Euthymius; Auguſtinus aliique repetitionis cauſſam reddunt, quam priùs attigimus;

g verſ. 8.
h verſ. 10.
i verſ. 3.
pſal. 103.
Luc. 1. 57.

B

Verſ. 22.) Nam & ego confitebor tibi in vaſis pſalmi veritatem tuam: Deus pſallam tibi in cithara, ſanctus Iſrael.

Verſ. 23.) Exultabunt labia mea quum cantavero tibi: & anima mea, quam redemiſti.

Verſ. 24.) Sed & lingua mea tota die meditabitur juſtitiam tuam: quum confuſi & reveriti fuerint qui quærunt mala mihi,

NUnc extrema pſalmi parte ſpondet David, ſicut Deus quod muneris ipſius erat adeò liberaliter præſtiterit, & adhuc præſtiturum minimè dubitet, ita ſe quod ad ſuum pertinet officium, nulla ratione prætermiſſurum, ut illum quibus poſſit laudibus efferat, maximè verò veritatem ejus, ſive veracitatem, & fidelitatem, in complendis promiſſis, & juſtitiam junctam ſummæ miſericordiæ, injurias vindicando, à periculis liberando, confundendo inimicos, malorum conſiliorum, & factorum ſatores, & operatores, ut noceant. Modos porro quibus id exequi velit, ait eſſe Pſalterium, citharam, aliaque muſica inſtrumenta, oris proprii harmonicum concentum, externum corporis feſtivum geſtum, ſed ſuper omnia internum animi affectum. Hæc ipſa, ut ſuperiora omnia, exponi vel de populo captivo poſſunt, quum rediit, vel de Chriſto: qui per ſuos quaſi per hymos, & inſtrumenta bene aptata, redditurus eſſet laudes Deo, præſertim propter veritatem typis ac ſymbolis ſuccedentem, & ob confuſionem eorum qui fruſtra nitantur nos lædere, & Deum, ac veram religionem blaſphemare. Favent poſtremo ſenſui Euſebius & Euthymius.

Senſus loci.

Nam & ego confitebor tibi.) Hieronymus, & Caſſiodorus, *ego autem.* Auguſtinus, *etenim ego;* alia duo Pſalteria, *& ego,* eſt גם-אני *gam ani, etiam ego.* Non abundat καὶ γὰρ ut ſentit Euthymius. Importat potiùs veluti vicem, & compenſationem illam quam dixi, pro divinis beneficiis, quibus reſpondere ſe Propheta velle dicat. Vel comparationem indicat, ut quemadmodum populus Iſrael; cujus Deum hìc ſanctum cognominat, poſt liberationem de abyſſis maris eductum, laudes Deo cecinit, ſic ſe de periculis propriis, quæ non minoris æſtimet, liberatum, facere affirmet velle. Confeſſio non eſt hoc loco de peccatis, ut Arnobius tamen vult, ſed laudis.

In vaſis Pſalmi.) Ante hæc verba Codices Complutenſes, & Regii habent Græcè ἐν λαοῖς κύριε καὶ, *in populis Domine &c.* Et ita quoque legit Baſilius, ſive Theodoretus & Euthymius, nec non Pſalterium Gallicanum; & Euthymius declarat, ut ſe confiteri velle dicat Deo, gratiaſque agere, non in uno tantum populo, neque in ſolis Judæis, ſed etiam in omnibus gentibus; quod etiam inquit, manifeſtiùs dicit

dicit circa finem Pſalmo 17. a Inde arbitror huc migraſſe, quamvis ibi pro λαοῖς ſit ἔθνεσι. Ceterum, pro *vaſis Pſalmi,* legitur in duobus aliis Pſalteriis, & apud Caſſiodorum, *in vaſis Pſalmorum,* in editione Hieronymi, *in vaſis Pſalterii,* in correctis bibliis Græcis ſingulari numero, ἐν σκεύει ψαλμοῦ *in vaſe Pſalmi.* Hebraicè etiam nunc nomen utrumque ſingulare eſt בכלי נבל *bichli nevel.* Addito punctulo, ut fieret tiere plurale בכלי *bichle.* Et ita legiſſe LXX. arbitror, quia ſic legunt Græci enarratores, ex quibus Apollinarius explicat per πολυαλθέα μολπὴν, *variè verum cantum,* videlicet inſtrumenti muſici. *Vaſis* nomen & כלי *cheli* & σκεῦος, quam latè pateat, aliàs docuimus b, quid item ſit נבל *nevel.* Pſalmum hic pro carmine ipſo ſi ſumeremus cum Græcis, rectè intelligeremus plura vaſa ejus, muſica inſtrumenta diverſa, ad quæ, & ad quorum ſonum, pulſumque id caneretur, poſtea unum magis peculiare, ac ordinarium exprimi, quod eſt cithara. Hoc pacto appellat Amos c, *vaſa cantici* כלי-שיר *chelescir,* *vocem* autem *Pſalterii vocem,* ſeu *os nabli* פי נבל *pi nevel.* Apud Eſaiam d *vaſa muſicorum* כלי הנבלים *chele hanne valim,* dicuntur, ita ut נבל *nevel;* ſit generale vocabulum inſtrumenti muſici, ſicut & variis modis reddi oſtendimus. Si pro Pſalterio, ut Auguſtinus accipit, & alii Latini, tunc *vaſa* pluraliter pro vaſe ponentur, & ſimiliter deinde aliud inſtrumenti genus diſtinctè nominabitur nempe citharæ. Vocantur *vaſa cantici David viri Dei* e, quia vir hic inſignis afflatu Dei his utebatur in decantandis pſalmis, & ea inſtituit ad idem adhiberi.

Myſticum ſenſum ex modo diverſo pulſandi Pſalterium & citharam, repetit nunc obiter Auguſtinus, & alii, ut illud à parte pulſatum ſuperiore animam deſignet, cithara corpus; quoniam ſonum edit ab inferiore; vel fidem, & operationem. Nos de eo alibi egimus f. Non diſplicet, *vaſa Pſalmi* de hominibus interpretari, deſtinatis ad pulſandos & deſtinandos pſalmos, eo modo quo quidam *vaſa iniquitatis bellantia* g, aut *electionis* h, aut aliter nominantur. Hugo etiam Clericos ad hoc officium deputatos intelligit; ſed horum, vaſorum, *quædam eſſe in honorem, quædam in contumeliam* i. Arnobius vaſa de corporibus intelligit intra quæ rectæ fidei veritas includatur; ſcilicet in animabus eam habendo. Alia tropologia, ut *vaſa Pſalmi,* & cujuſvis orationis offeras Deo plena devotione, non vacua.

Veritatem tuam.) Quod ſit verax in promiſſis, quod potens ea quæ promiſerit, præſtare: quòd verus Deus, non ut gentium, dii falſi. Continent Pſalmi, tamquam vaſa, & dolia quædam hæc & alia, velut vinum incorrupti ſaporis, ut Caſſiodorus obſervat, & Bruno Herbipolenſis. Veritas præterea triplex ab Hugone diſtinguitur, vitæ, juſtitiæ, doctrinæ. Sed nunc *diminutas à filiis hominum* k, *corruiſſe in plateis,* nec *poſſe ingredi* l, *non eſſe in terra, ſed inundaſſe mendacium, cum aliis peccatis* m.

Deus.) Hieronymus, *Deus meus.* Eſt ita Hebraicè אלהי *elohai.* Vocativus caſus eſt Atticè, ὁ θεός. Parum autem refert hoc nomen connectere priori, ſequenti membro.

Pſallam tibi.) Hieronymus, *cantabo Pſallere cithara,* cathachreſim dicitur, ſi *pſallere* propriè accipiatur, ut eſt Pſalterium; pulſare legimus alibi verbum idem *pſallendi in Pſalterio decem chordarum* n, rurſus *in cithara* o, item in *decachordo* p, denique *in tympano, & Pſalterio* q.

Sanctus Iſrael.) Hieronymus in vocativo, *ſancte.* Sed eſt etiam Atticus vocativus, ὁ ἅγιος, & Iſrael genitivi caſus, τοῦ Ἰσραήλ. Idem cognomen Dei, ut appelletur *Sanctus Iſrael,* id eſt, Iſraelis, repetitur Pſ. 77. r, & 88. ſ, & extat apud Eſaiam t, Jeremiam, Ezechielem u. Docui alio loco cur peculiariter ab Iſrael, cognominari Deo placuerit, ſive à Jacob, quod erat ei Patriarchæ nomen duplex, communicatum deinde toti populo Hebræo, cujus duodecim Tribuum capita, fuerunt ejuſdem Patriarchæ filii totidem. Diſertè ſcribit Auctor Eccleſiaſtici x, Domini Dei hoc eſſe cognomen, ut appelletur *Deus Iſrael.* Sed uno loco Jeremias y, appellat

a verſ. 56.
b Act. 9. 15.
c c. 6. 5.
d c. 22. 24.
e 2. Eſ. 12. 36.
Myſticus ſenſus.
f in pſ. 32. 2.
g Gen. 49. 5.
h Act. 9. 15.
i 2. Tim. 2. 20.
Tropologia
Veritatem triplicis diſtinctio.
k pſ. 11. 2.
l Eſa. 59. 14.
m Oſee 3. 1. 2.
n pſ. 32. 2.
o pſ. 95. 7.
p pſ. 146. 7.
q pſ. 148. 9.
r pſ. 149. 3.
Deus Iſrael, Dei cognomen.
ſ verſ. 41.
t verſ. 19.
u c. 1. 4. c. 5. 19. 24. c. 10. 20. c. 12. 6. c. 17. 7. c. 29. 19. c. 30. 12. 15. c. 31. 1. c. 37. 23. c. 41. 14. 20. c. 43. 3. c. 45. 11. c. 47. 4. c. 48. 17. c. 49. 7. c. 54. 5. c. 55. 5. c. 10. 9. 14.
x cap. 2. 3.
c. 50. 29. c. 51. 5.
y c. 30. 7.

A populum ipſum Iſrael, *Sanctum Domino, primitias frugum ejus,* ideſt, ſic dicatum Domino, ut res cidem alia ſacræ dicebantur, ad eum modum quo Deus ipſe dicit z, *Vos eritis mihi in regnum Sacerdotale, & gens ſancta:* & David a, quod in exitu b, Iſrael de Ægypto *facta eſt Judæa ſanctificatio ejus.* Eodem ſpectat in Jeremia comparatio ex primitiis frugum, idque ſibi vult etiam, quum appellantur populus ſanctus Domino, electus, ut eſſet ei populus peculiaris de cunctis populis, qui *ſunt ſuper terram* c, vel *pars Domini, & funiculus hereditatis ejus* d, vel *congregatio ipſius, quam poſſedit ab initio* e, vel patres populi, quaſi prima poma ficulneæ in cacumine viſi à Deo. Reciprocatio quædam eſt, ut quemadmodum populus ſanctus Domini & Domino dicitur, ſic dicatur Deus eidem ac ejuſdem populi ſanctus f. Qua item ratione, & Deum populus elegiſſe ſcribitur g, & ipſum Deus h. Habita quoque ratio Patriarchæ Jacob, qui & Iſrael, quatenus cognominatus eſt *ſanctus Dei* i, ob eximiam pietatem religionem, in cultu Dei per vota, & dedicationem ſacrorum locorum. Ergo nominatur Deus ſanctus Iſraelis, & objectivè, quia colebatur ab eo ritè, ac ſanctè, & efficienter tum quia illum tractabat Deus tamquam ſanctum, ita ut eo offenſo ſe offenſum reputaret. *Omnes qui devorant eum, relinquunt,* ait Deus apud citatum Jeremiam, k, *mala venient ſuper eo:* nempe tamquam ſuper violatores primitiarum, rerumque ſacrarum, tum quia non poteſt violari, hoc eſt impediri ab adverſariis populi ſui, quominus puniat, & coerceat illos: tum quia ſanctis inſtitutis, ſacramentis, doctrinis illum ornabat; tum quia majore copia quàm alios etiam intus in anima ſanctificabat. Magna cauſam tam feſtivè confitendi, & pſallendi genere muſicæ, vocis & organi, tota corporis & animi exultatione; quia *ſanctus in medio noſtri ſanctus Iſrael* l, à quo ſanctitas noſtra. Idcirco beatos puto ſpiritus gaudio perenni triumphantes numquam ab eo hymno ceſſare, quo ter ſanctum profitentur Deum, ei ſuam adſcribens ſanctitatem. Contra impii faciunt, quos accerrimè coarguit Eſaias m. *Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, ſemini nequam, filiis ſceleratis, dereliquerunt Dominum, blaſphemaverunt ſanctum Iſrael, abalienati ſunt retrorſum. Sanctos* n *nos oportet eſſe, quia Sanctus Dominus Deus noſter.*

Exultabunt labia mea, quum cantavero tibi,) Hieronymus *laudabant.* Pſalterium Romanum, & Caſſiodorus, ac Auguſtinus o, alibi, *gaudebunt.* Gallicanum Pſalterium & Auguſtinus hoc loco, *quum pſallam.* Verba Hebræa ſunt תרננה *theranenah,* & אזמרה *azammerah,* Græca ἀγαλλιάσονται, & ψαλῶ. De his dictum alibi. Clarior eſt verſio, qua uſus eſt Auguſtinus, ut nempe ſignificet David exultatura labia, & movenda cum exultatione, nunc quando pſallet, cantabitque. Eumdem quidem ſenſum patitur translatio noſtra: ſed etiam occaſionem prebet exſtimandi de motu poſt peractum jam cantum, quaſi ex concitata illa in cantando agitatione hilariter facta ſuperfuerit adhuc eorumdem labiorum nonnullus motus, ut æris vel inſtrumenti muſici finito pulſu, reſtat etiamnum tinnitus aliquis. Hoc pacto quemadmodum Annæ ſine voce labia mota, p refervidum orantis animi indicabant affectum; ſic poſſet videri cantantis devotionem innuere relictus poſt cantum labiorum motus; quidamque veluti guſtatus percepti ſaporis, & feſtivæ reliquiæ cogitationis q, quam comitabatur prior vocis harmonica formatio.

Sed fateor priorem ſenſum ſimpliciorem, & meliorem, ut ſit idem *exultare labia,* quod labia in proferendo moveri cum exultatione, ſicut *linguam exultare* r, nihil aliud eſt, quàm exultanter loqui. Pſallendum præſertim, & orandum *mente ac ſpiritu* ſ, atque adorandus Deus *in ſpiritu, & veritate* t. Sed tamen pſallendum etiam & orandum voce, ut utraque noſtri parte colatur Deus, & cor caroque exultent *in Deum vivum* u, & exerceatur interna devotio, vel excitetur per corporis motum. Egimus hac de re alibi, legenduſque Auguſtinus x; qui docet,

z c. 47. 19.
a c. 23.
b Ex. 19. 6.
c pſ. 113. 11.
d Deut. 1. 6.
e c. 32. 9.
f pſ. 73. 2.
g Oſ. 9. 10.
h Deut. 26. 17.
i verſ. 18.
k Dan. 3. 55
l c. 2. 3.
m Eſa. 12. ult.
n c. 1. 4.
o Levit. 11. 44. 45.
p Ser. 2. de Aſſump. B. V.
q 1. Reg. 1. 15.
r pſ. 75. 11.
Phraſes Scripturæ
ſ pſ. 50. 16.
t 1. Cor. 14. 15.
u Joan. 4. 24
x pſ. 83. 2.

cet quamvis inviſibilis voluntas noſtra, & cordis A intentio Deo nota ſit, nec ille indigeat externis indiciis, ut humanus ei pandatur animus; tamen his magis nos excitare nos ipſos ad orandum, gemendumque humilius atque ferventius. Et neſcio quomodo, inquit, quum hi motus corporis fieri niſi animi motu præcedente non poſſint; eiſdem rurſus exterius viſibiliter factis, ille interior inviſibilis, qui eos fecit, augetur; ac per hoc cordis affectus, qui ut fierent iſta, præceſſit, quia facta ſunt, creſcit. Idem Auguſtinus *a*, gaudium, ſive exultationem in Domino eſſe debere colligit ex his verbis (*quum cantavero tibi*) hac autem exultatione nullum gaudere, qui de præſentibus tantùm exultet, æterniſque bonis intereſſe non concupiſcat, exilium credens patriam, & mortem exſtimans vitam & cui Deus venter.

a Serm. 2. de Aſſump. B. V.

Et anima mea quam redemiſti.) *Redemtio animæ* eſt liberatio à mortis periculo, ſive ex morbis crearetur, ſive aliunde. De morbis Apollinarius.

> Ψυχὴ δ' ἥν ῥ' ὀλοῶν βασιλεῦ ἀπελύσαο νόσων,
> *Animaque* (nempe *exultem* γηθήσαιμι) *quam perniciosis Rex, liberaſti morbis.*

Præceſſerunt alia exempla *b*. Idem eſt *redimere de interitu vitam* c. Myſticè de redemtione à ſervitute B peccati, quomodo hæc formula ſit accipienda, docuimus aliis in pſalmis. Convenit & corpori ſua redemtio, de qua ſequentia verba interpretatur Auguſtinus, videlicet quum lingua ipſa exteriùs in æternitate poſt reſurrectionem laudabit Deum. Non dubito vocis quoque ſono laudaturos corpore recuperato beatos Deum: quod diſputatione de beatitudine demonſtravi. Paulus *d* autem ſcribit nos hìc interim *intra nos amore adoptionem filiorum Dei, expectantes redemtionem corporis noſtri.*

b pſ. 22. 23. pſ. 48. 16. pſ. 54. 19. c pſ. 102. 4.

d Rom. 8. 23.

Sed & lingua mea tota die meditabitur juſtitiam tuam. Hieronymus, & Pſalterium Gallicanum, *inſuper &*: Auguſtinus, (*adhuc autem &*.) *Meditari* μελετᾷν הגה *hagah*, de mente, deque lingua, ſeu ore dici ſæpius monuimus, & totam diem pro omni die, ſinguliſque diebus, quamvis aliqui æternitatis, veluti unicam ſine nocte diem deſignari putent.

Meditari quid ſit. Μελετᾶν.

Quum confuſi, & reveriti fuerint, qui quærunt mala mihi Hieronymus, *quia confuſi ſunt, & dehoneſtati quærentes malum mihi.* Auguſtinus, *quum confuſi fuerint, & erubuerint.* In Romano Pſalterio *dum*, ſignificat בי *chi* inter alia, &, *quia*, &, *cum*, ſeu *dum*, & *quando*. Idem valet *confundique* B & *revereri*, ſeu *erubeſcere*, quo, ut dicebatur verſu 13. *operiri confuſione, & pudore*. Quæ vocari poteſt *diplois* e *confuſionis* internæ, & externæ, & quidem æternæ.

e pſ. 108. 27.

F I N I S.

RERUM

RERUM MAGIS INSIGNIUM

Tam ad Sacram Scripturam, quam ad alia hoc opere exquiſita pertinentium

INDEX LOCUPLETISSIMUS.

Numerus præcedens litteram ad primam columnam remittit; littera verò præcedens numerum ad ſecundam.

A

A Vel (ab) præpoſitiones, loco (propter.) 518. A.
A loci Abdiæ expoſitio. 308. D.
Ablativi cum præpoſitione pro accuſativo exempla. 85. B.
Abominationem, & nauſeam quæ ſtomacho corporis pariunt ea ſuo modo etiam Spiritui, & Deo. 258. D.
Abraham quas animas feciſſe in Haram chaldaicè ut exponatur 141. C.
Abrahæ ritus in adjurando ſervum. 118. D.
Abſalon typus Judæ. 51. B.
de conjuratione ejuſdem in Patre loci expoſitio minus accepta. A. 436.
Abſtinentiæ veſtis quos uſus habet. 537. B.
Abſtinendi à conſuetudine lautioris cibi difficultas. ibidem.
Abulenſis argumentum ex generali reſurrectione non concludens. D. 322.
ejuſdem obſervatio. 303. B ibidem quos refutet C. 285.
Abyſſus, abyſſum invocat prout in verſ. 9. Pſ. 41. variæ Patrum expoſitiones, 70. B. & per totam.
Abyſſi vox cur myſticè de Sacra Scriptura dicatur. B. 70.
Accedere, quandoque pro favere. 441. B.
Accipere faciem alicujus quid ſit. D. 309.
Accingere, & accinctio ut exponantur. A. 453.
Accingi quod ſit. A. 462.
Acclamationes Harpocrati in ſacrificiis. B. 3.
Acclamationes, & plauſus Populi apud Veteres. 170. B.
Acclamatio in Epiſcopi electione. ibidem.
Aceti vis, & proprietates. A. 546.
Acetum cum hyſſopo, & ſpongia ad quid inſerviant. ibidem.
Aceti, & vini contrariæ qualitates calefaciendi, & frigefaciendi. 547. C.
Achilles in ſolo calcaneo vulnerari poſſe quo ſymbolo dictus. 203. D.
Achimelech inter, & Abimelech differentia. D. 285.
ejuſdem ethymologia. 286. A.
Achimelech nomen Chriſto accomodatum 285. A.
de eodem pia Chryſoſtomi obſervatio. 286. D.
Acinaces, & gladii à gentibus adorabantur. 83. D.
Achitophelis conſilia quanti faceret David. 320. A
ejuſdem conſilio Abſalon ingreſſus ad concubinas Patris in ſolario, & quare. 320. B.
idem quare cognominatus Gelonites. 320. A.
Acta apud Pilatum contra Chriſtũ confecta juſſu Maſſimini. D. 538.
Actæonis fabulamentum, 212. D.
Actus conjugalis rarò ſine peccato aliquo veniali. A. 256.
Adam appellativè ſumtus pro quolibet homine ærumnoſo, & vili. 417. A.
idem unde dictus. 119. C.
de Adæ ſopore minus vera Tertulliani interpretatio. C. 393.
Adam, ſi nequiſſet ad eos, quos generaturus erat juſtitiam ſuam producere, nequaquam poſſet eis ſuam injuſtitiam tranſmittere. 257. C.
idem, quum myſtica homina filiis imponebat, credibile eſt jam tunc gratiam ſanctificantem recuperaviſſe. 270. D.
eumdem cur Deus requiſierit poſtquam peccavit. B. 351.
Adhæſio in cœlo, in beatitudine inſeparabilis. 430. A.
Ἀδικία. A. 289.
Adipe pinguedinis animam repleri, ut dicatur. A. 427.
vocum *adipis*, *pinguedinis*, *renum* expoſitio, & circa eas obſervatio. C. 427.
de adipis crematione, & ſanguinis victimæ fuſione D. Thomæ obſervatio. D. 427.
Adjutor, & *ſuſceptor* Deus quare dicatur. D. 388.
Admiratio nonnulla, ut Chriſto concedatur. 533. C.
Ἀδολεσχίας. in bonam acceptio. D. 310.
Adoleſcentis ad meretriculam reſponſum quale. D. 279.
de Adoleſcente perdito quæ tradantur. D. 272.
de adoleſcentulo a rabioſo Canè rabiente, quæ narret Philoſtratus. D. 299.
Adonai quid ſignificet. 379. C.
Adonare in ſcripturis quid ſit. 146. A.
Adoratio Judæ proditoris à quibus, & cur. B. 552.
Adorare, pſalmum dicere, ut applicet Hugo. D. 467.
Adoleſcenti juventus tribuitus, & adoleſcentia Juveni. 570. A.
Adventus Chriſti ſeptem beneficia. 21. D.
Adventus Chriſti prior, & poſterior. 23. D.
Advenæ, Incolæ, & Inquilinii notiones 18. D.
Adverſitas, ideſt in adverſis Dei maximè memores ſumus. A. 348.
Advenæ diſperſionis qui dicantur. A. 383.
Adriani edictio ingreſſus Jeruſalem Judæis inhibitus. 377. C.
Adulatoris fraudolenti deſcriptio. B. 288.
Adulatorum linguæ plus noxiȩ, quam manus interfectorum. 564. D.
Adulteri, & Furius diſcrimen. A. 239.
ejuſdem figurata expoſitio. C. 239.
Adulterare verbum Dei ut quis dicatur. ibidem.
de pȩnis Adulterorum Scriptores agentes referuntur: D. 239.
Adulterini fili incapaces diſciplinæ legitimorum filiorum. C. 304.
Ætionis pictura nuptialem thalamum Alexandri cum Roxane exprimens. A. 132.
Ædificari domos quid ſit. A. 291.
Ædificaſſe obſtetricibus Deum quid ſit? ibidem.
Ægypti cognomen quale putent eſſe Hebræi? A. 25.
Ægyptiorum ſupplicia decreta adverſus indicantes hoſtibus belli conſilia. B. 316.
Apud Ægyptios ſymbolum vitæ quale. 395. A.
Ægypti vocabulo Mundus totus in Scripturis intellectus. 520. A.
Ægypti cur Cocodrilum colerent. 447. C.
eorumdem Sacerdotes cur in aquario vaſe vas ignarium pingerent. 475. D.
Ægypti ſub Marco celebris Eccleſia. D. 519.
Æſopi figmentum. C. 242.
Æliæ nomen Urbi Jeruſalem, inditum, & cur ejuſdem ſitus a priore longè alius. A. 551.
Æſopus Davide junior. ibidem.
Æthiopiæ fines D. 59.
Æthiopia & Ægyptus pro peccatoribus propter nigredinem. B. 520
Afflitio moderata lacrymas exprimit, immoderata ſubdicit. D. 19.
in Afflictionibus deſeri omnium malorum graviſſimum. 543. B.
Afflictorum, & ſupplicum humilis ſtatus. 101. D.
malè agendo loquendi poteſtas amittitur. 237. A.
Agere idem, quod ſacrificare. 478. C.
Aglutinatio animæ quid ſit. D. 429.
Agglutinari Charitate quid item. ibidem.
Aggravari manus Domini ut dicatur. A. 15.
Agellius ſeverè, & malè interpretationes arguens. C. 183.
ejuſdem expoſitio improbata 45. B.
Alia item improbata. 284. C. & alia 359. D.
Ageſilaus quæ requireret in Duce? 117. A.
Agros dividendi per menſuras antiqua conſuetudo. 396. B.
Alcibiades corpore tantum pulcher, & nondum animo, a Reipublicæ adminiſtratione remotus. 149. A.
Alexandri amicorum uter melior. D. 42.
Alexander ab Auguſto reprehenſus, quod poſt ſubactum totum ferè Mundum, quid faceret deinceps ignorare ſe dicebat. D. 120. 121. A.
idem in expeditionem ſe à Deo miſſum dicebat. C. 473.
de eodem, quæ narrentur. B. 421.
eidem objectum eſt, quum imperaret aliis ipſum cupiditatibus ſervire. 272. D.
Alæ Prælatorum bonorum quæ dicantur. A. 429.
Alæ malæ quorum dicantur. B. 429.
Alarum vocabulo majeſtas, vel brachia Dei ſignificantur. A. 429.
Alæ quatuor Beſtiæ Pardo ſimilis in Daniele Diabolo conveniunt. 406.
Alæ Aquilæ nonnumquam in bonam partem ſumtȩ. 314. C.

Aleonis,